

**Η ΕΝΝΟΙΑ
ΤΗΣ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑΣ**

ΥΠΟ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑΣ*

ΥΠΟ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ
Θεολόγου - Κοινωνιολόγου

Εισαγωγή

Τò θέμα πού προτίθεται νὰ συζητήσω μαζί σας ἀπόψε φέρει τὸν τίτλο: «Ἡ ἔννοια τῆς πολυπολιτισμικότητας». Ἀκολουθώντας τὴν παρότρυνση τοῦ Ἀντισθένους, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Ἐπικτήτου ἐπρέσβευε ὅτι πρὶν ἀπὸ κάθε πραγματεία ἢ συζήτηση εἶναι ἀναγκαῖος ὁ ἐννοιολογικὸς καθορισμὸς τῶν λέξεων («Ἀρχὴ σοφίας, ἢ ἀρχὴ παιδεύσεως, ὀνομάτων ἐπίσκεψις»), καὶ ἔχοντας κατὰ νοῦν καὶ αὐτὸ πού μᾶς λέγει ὁ Κοραῆς, ὅτι δηλαδή: «τὸ ἀδιόριστον τῶν λέξεων γεννᾷ τὸ ἀκατάστατον τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦτο πάλιν τὸ ἀκατάστατον τῶν πράξεων», θὰ ἐπιχειρήσουμε ἀρχικῶς τὴν «ἐπίσκεψη», δηλαδή τὴν ἐξέταση καὶ τὸν ἐννοιολογικὸ καθορισμὸ τῶν ὄρων «πολυπολιτισμικός» καὶ «πολυπολιτισμικότητα».

Γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ἀτυχῶν αὐτῶν νεολογισμῶν, πού εἶναι δάνεια ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ προστρέξουμε καὶ στὶς συνθῆκες, κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες, γιὰ πρώτη φορὰ διατυπώθηκαν καὶ καθιερώθηκαν. Αὐτὸ θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἀντιληφθοῦμε καὶ μέχρι ποίου σημείου εἶναι δυνατὴ καὶ σκόπιμη ἢ μεταφορὰ καὶ εἰσαγωγή τους στὶς τελείως διαφορετικὲς συνθῆκες πού διαμορφώθηκαν στὴν Εὐρώπη καὶ ἰδιαίτερα στὴ χώρα μας κατὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες.

* Κείμενο Διαλέξεως, ἢ ὁποία ἐδόθη στὶς 16/05/06 στὸν Πολιτιστικὸ Σύλλογο Ψυχικοῦ. Τὸ κείμενο δὲν ὑπέστη περαιτέρω ἐπεξεργασία καὶ διατηρεῖ στοιχεῖα τοῦ προφορικοῦ λόγου.

Ὁ ὅρος χρησιμοποιήθηκε καταρχὴν ὡς ἐπίθετο: «πολυπολιτισμικός» (multicultural), ἀργότερα δὲ καὶ ὡς οὐσιαστικό: «πολυπολιτισμικότητα», (multiculturalism). Ὅπως ὁμως θὰ διαπιστώσουμε στὴ συνέχεια, μὲ τὴν εἰσαγωγή τοῦ οὐσιαστικοῦ ἔχουμε καὶ μία μετάθεση καὶ διεύρυνση τῆς σημασίας τοῦ ὅρου, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πλέον ἀποκτᾶ καὶ μία πολυσημία καὶ ἀμφισημία.

Θὰ ἀρχίσουμε τὴν Εἰσήγηση αὐτὴ μὲ τὴν ἐξέταση τῆς ἐπιθετικῆς χρήσεως τοῦ ὅρου «πολυπολιτισμικός». Θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ διαφωτίσουμε τὴν ἔννοια, προσφεύγοντας στὰ παραδείγματα δύο κατ' ἐξοχὴν πολυπολιτισμικῶν κοινωνιῶν, στὶς ὁποῖες ἄλλωστε καὶ δημιουργήθηκε καὶ καθιερώθηκε ὁ ὅρος, τῶν κοινωνιῶν τοῦ Καναδά καὶ τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν. Μὲ βάση τὶς περιγραφές αὐτές θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἐντοπίσουμε καὶ νὰ ἐξετάσουμε τὴν ἰδιαίτερη προβληματολογία πού στὶς κοινωνίες αὐτές ἔδωσε τὴν ᾠθηση ὄχι μόνον γιὰ τὴν γένεση τοῦ ὅρου «πολυπολιτισμικός», ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ἰδιαίτερης φιλοσοφίας καὶ ιδεολογίας, καὶ ἐνὸς ἰδιαίτερου κοινωνικο-πολιτικοῦ προγράμματος πού δηλώνεται μὲ τὴν οὐσιαστικὴ χρήση τοῦ ὅρου, μὲ τὸν ὅρο δηλαδή «πολυπολιτισμικότητα» ἢ «πολυπολιτισμός» (multiculturalism). Στὴν συνέχεια θὰ συνοψίσουμε τὶς βασικὲς ἀρχές καὶ τὰ κύρια αἰτήματα τῆς φιλοσοφίας, τῆς ιδεολογίας καὶ τοῦ προγράμματος τῆς πολυπολιτισμικότητας, καὶ θὰ διατυπώσουμε μερικὲς κριτικὲς παρατηρήσεις.

Ἐὰν ἡ ἀνάλυση αὐτὴ βοηθήσει νὰ κατανοήσουμε τί εἶναι καὶ τί ἐπιδιώκει τελικῶς ἡ πολυπολιτισμικότητα καὶ κατὰ πόσον καὶ μέχρι ποίου βαθμοῦ ὁ λόγος περὶ πολυπολιτισμικότητας μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ στὴν σημερινὴ δική μας κατάσταση, τὰ «καθ' ἡμᾶς», τότε ὁ σκοπὸς τῆς εἰσηγήσεως θὰ ἔχει ἐπιτευχθεῖ.

1. ΟΙ «ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ»

1.1. Ὁ Ὅρος «Πολυπολιτισμικός»

Ὁ ὅρος «πολυπολιτισμικός» εἶναι μία ἔννοια ἀναλυτικὴ, περιγραφικὴ καὶ δημογραφικὴ. Σύμφωνα μὲ τὸ Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας τοῦ Μπαμπινιώτη, «πολυπολιτισμικός» εἶναι «αὐτὸς πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ συνύπαρξη διαφορῶν καὶ διακρινομένων μεταξὺ τους πολιτισμῶν» (ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ 1998). Ἔτσι λοιπόν, μὲ τὸν ὅρο

«πολυπολιτισμική κοινωνία» περιγράφουμε μία κοινωνία, στήν ὁποία συνυπάρχουν καί τήν ὁποία συγκροτοῦν καί συναπαρτίζουν δύο ἢ περισσότερες ἔθνοτικές ομάδες, ἡ κάθε μιὰ ἀπό τίς ὁποῖες ἔχει σπουδαῖα, ἰδιάζοντα καί σαφῶς διακριτά πολιτισμικά γνωρίσματα, ἱκανά γιά νά τῆς προσδώσουν μία ξεχωριστή πολιτισμική ταυτότητα (TIRYAKIAN 2003). Τά διακριτά αὐτά γνωρίσματα πρέπει νά εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας τόσο γιά τήν αὐτοκατανόηση κάθε μιᾶς ομάδος, ὅσο καί γιά τόν τρόπο, μέ τόν ὁποῖο οἱ ἄλλες πολιτισμικές ομάδες τήν ἀντιλαμβάνονται καί τήν προσλαμβάνουν. Τέτοια σημαντικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά μπορεῖ νά εἶναι π.χ. ἡ γλῶσσα, ἡ θρησκεία, οἱ βασικῆς ἀξίες, πρὸς τίς ὁποῖες τὰ μέλη τῶν ομάδων αὐτῶν ἀναφέρουν καί προσανατολίζουν τίς πράξεις καί τίς συμπεριφορές τους, τὰ ἦθη καί τὰ ἔθιμα, καί κυρίως τὸ σύστημα θεωρήσεως καί νοηματοδοτήσεως τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς τοῦ καθενός.

1.2. Συνθήκες γένεσης πολυπολιτισμικῆς κοινωνίας

Πῶς προκύπτουν ὁμως τέτοιες πολυπολιτισμικῆς κοινωνίες; Ὑπάρχει μία ἄποψη, ἡ ὁποία ὑποστηρίζει ὅτι στήν πραγματικότητα ὅλες οἱ κοινωνίες ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν καί εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο πολυπολιτισμικές, καί ὅτι ὁ ἰσχυρισμός περὶ τῆς πολιτισμικῆς ὁμοιογένειας, ἐάν δὲν εἶναι μῦθος, εἶναι πάντως προϊὸν μεταγενέστερο, συχνά μάλιστα εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἀσκήσεως βίας καί καταπίεσης τῶν ἔθνοτικά καί πολιτισμικά διαφορετικῶν ομάδων στὰ πλαίσια τῆς δημιουργίας τοῦ ἔθνους-κράτους.

Αὐτὴ τὴν ἄποψη θὰ τὴν συζητήσουμε στὰ παρακάτω. Ἐδῶ ξεκινοῦμε μέ τὴν ὑπόθεση, ὅτι οἱ ἔθνικες κοινωνίες διακρίνονται γιά μία οὐσιαστικὴ πολιτισμικὴ ὁμοιογένεια, τουλάχιστον ὡς πρὸς τίς θεμελιώδεις ἀξίες, πρὸς τίς ὁποῖες τὰ μέλη τους ἀναφέρουν τίς πράξεις τους καί μέ τίς ὁποῖες νοηματοδοτοῦν τὴ ζωὴ τους. Θὰ δοῦμε λοιπὸν ὑπὸ ποῖες συνθήκες ἡ ἀρχικὴ αὐτὴ -πραγματικὴ ἢ ἔστω ὑποθετικὴ- ὁμοιογένεια μπορεῖ νά διαταραχθεῖ καί νά προκύψει μιὰ πολυεθνοτικὴ, πολυμορφικὴ, πολυγλωσσικὴ, πολυφωνικὴ, πολυθρησκευτικὴ, πολυπολιτισμικὴ κοινωνία.

- Ἡ πρώτη περίπτωση εἶναι, ἡ κοινωνία νά εἶναι ἐξαρχῆς πολυμερική, νά ἐμπερικλείει, δηλαδή, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς συστάσεως καί

ιδρύσεώς της, περισσότερες διακριτές μεταξύ τους ἔθνοτικές, θρησκευτικές, γλωσσικές καὶ πολιτισμικές ομάδες.

Κλασική εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Καναδά, πού ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς συστάσεώς του ὡς Κράτους περιελάμβανε καὶ περιέκλειε στοὺς κόλπους του τὸν αὐτόχθονα πληθυσμό, πού καὶ αὐτός, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε στὴν συνέχεια, ἦταν πολυμερισμένος, τὶς ἀγγλογενεῖς προτεσταντικές ομάδες καὶ τὶς γαλλογενεῖς ρωμαιοκαθολικές ομάδες.

Κάτι ἀνάλογο συνέβη καὶ μὲ τὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες. Ἡ Ἀμερικὴ μπορεῖ νὰ ἀποτελοῦσε γιὰ τοὺς Εὐρωπαίους πού τὴν «ἀνακάλυψαν» μιά «terra incognita», δὲν ἔπαυε ὅμως νὰ εἶναι κατοικημένη ἀπὸ αὐτόχθονες πληθυσμούς, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ ἀπὸ χιλιετηρίδες καὶ ζοῦσαν σὲ ὀργανωμένες κοινωνίες. Ἐκτιμᾶται ὅτι κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀνακάλυψης καὶ ἐποίκισης τῆς Ἀμερικῆς -τὸν 17ο αἰώνα- ὁ πληθυσμὸς τῶν αὐτοχθόνων ἀνῆρχετο σὲ τουλάχιστον 3-4 ἑκατομμύρια, εἶχε δηλαδή ἓνα μέγεθος, τὸ ὁποῖο μόλις στὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ ἀρχῆς τοῦ 19ου αἰῶνος ἀξιώθηκαν νὰ φθάσουν οἱ Εὐρωπαϊκῆς καταγωγῆς κάτοικοι τῆς Ἀμερικανικῆς Ἠπείρου¹.

- Ὁ δεύτερος τρόπος νὰ καταστῆ μιά κοινωνία πολυπολιτισμική εἶναι ἡ μετανάστευση, ὑπὸ ὅλες τὶς δυνατὲς μορφές της. Ἐδῶ συμπεριλαμβάνονται ὄχι μόνον οἱ διαδοχικὲς μεταναστευτικὲς εἰσροές, μὲ τὶς ὁποῖες ἀρχικῶς ὁμοιογενεῖς κοινωνίες ὑφίστανται μιά σταδιακὴ ἀλλοίωση τῆς πληθυσμιακῆς τους σύνθεσης καὶ ὀδηγοῦνται σὲ αὐξανόμενο πολιτισμικὸ πολυμερισμό (Pluralismus)², ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ

1. Θὰ πρέπει βεβαίως νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ συστηματικὴ ἐξόντωση καὶ γενοκτονία τῶν αὐτοχθόνων Ἰνδιάνων εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα πολὺ σύντομα ὁ πληθυσμὸς τους νὰ συρρικνωθεῖ στὶς 200.000 ψυχές. Ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς ἀρχισε νὰ ἀνακάμπτει. Σύμφωνα μὲ τὴν Ἀπογραφή τοῦ 1990, αὐτοὶ πού δῆλωσαν Αὐτόχθονες (Native Americans) ἀριθμοῦσαν 2.000.000. Σὲ αὐτοὺς συμπεριλαμβάνονται ὄχι μόνον ὅσοι ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν ἀποσυρμένοι τὴν παραδοσιακὴ ζωὴ τους, ἀλλὰ καὶ ἓνας αὐξανόμενος ἀριθμὸς Ἀμερικανῶν πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνακαλύπτουν ἢ ἐπαναξιολογοῦν τὴν καταγωγὴ τους καὶ ἀναζητοῦν τὶς ρίζες τους. Βλέπε σχετικῶς καὶ SEMPRINI, A. (2000). *Le multiculturalisme*. Paris, Presses Universitaires de France.

2. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ὄρου «Pluralismus» μὲ τὸν ὄρο «πολυμερισμός», ἀντὶ τοῦ μορφολογικὰ ἑλληνοποιημένου ὄρου «πλουραλισμός» βλέπε ΠΑΠΟΥΛΙΑ, Β. Δ. (2002) *Ἀπὸ τὸν Ἀρχαῖο στὸν Νεότερο Πολυμερισμό. Τόμος Α΄. Ἀρχαία Φύλα - Βυζαντινὴ Οἰκουμένη*. Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Βάνιας.

καιρούς εισερχόμενα προσφυγικά κύματα, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαϊοὺς πρόσφυγες τῶν θρησκευτικῶν διωγμῶν τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος, οἱ ὅποιοι προσέφυγαν στὴν Ἀμερικανικὴ Ἠπειρο καὶ προσδιορίζουν μέχρι σήμερα τὸν θρησκευτικὸ χάρτη καὶ τὸν θρησκευτικὸ χαρακτήρα τῆς Ἀμερικανικῆς κοινωνίας³, ἡ ἄτυπη μετανάστευση, ἡ λαθροδιακίνηση πληθυσμῶν στὰ πλαίσια τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ σύγχρονου δουλεμπορίου (BRION DAVIS 2006) καὶ βεβαίως καὶ οἱ παλινδρομικὲς κινήσεις πληθυσμῶν στὰ πλαίσια τῆς ἀποικιοκρατίας καὶ τῆς μετα-ἀποικιακῆς ἐποχῆς.

Στὴν κατηγορία αὐτὴ ὑπάγονται καὶ οἱ χώρες ὑποδοχῆς μεταναστῶν ἀρχικῶς τῆς Βόρειας καὶ Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1990 καὶ τῆς ὑπόλοιπης Εὐρώπης, τῆς χώρας μας συμπεριλαμβανομένης. Μὲ τὴν ἀνθήση τῆς οἰκονομίας κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1960, τὴν πτώση τῶν σοσιαλιστικῶν καθεστώτων τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1980, τὶς ἔνοπλες συρράξεις καὶ ἀνακατατάξεις στὰ Βαλκάνια, τὴν Μέση Ἀνατολή καὶ τὴν Ἀφρική, καὶ τὶς νέες συνθήκες ποὺ δημιούργησε ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ 1990 ἡ πρόοδος στὶς ἐπικοινωνίες καὶ στὶς μεταφορές, καὶ ἡ παγκοσμιοποίηση, ὅλες σχεδὸν οἱ χώρες τῆς Εὐρώπης δέχθηκαν ἀπρόσμενα καὶ ἀπρόσκλητα μεγάλες μεταναστευτικὲς καὶ προσφυγικὲς εἰσροές καὶ κατέστησαν ἢ καθίστανται σταδιακῶς *de facto* πολυπολιτισμικὲς.

- Τρίτον, στὶς λεγόμενες «ἀνοιχτὲς κοινωνίες», ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μετανάστευση, ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ ἄλλοι τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους μιὰ κοινωνία μπορεῖ νὰ ὑποστῆ τὴν ἐπίδραση ξένων πολιτισμῶν καὶ νὰ καταστῆ πολυπολιτισμική, χωρὶς κἂν νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται. Ὁ τουρισμός, τὸ διεθνὲς ἐμπόριο, τὰ ΜΜΕ, ὅλες οἱ μορφὲς καὶ ἐκδηλώσεις τῆς Τέχνης, τὰ διεθνῆ ἐπιστημονικὰ Συνέδρια, οἱ διεθνεῖς ἀθλητικὲς συναντήσεις, οἱ ἀνταλλαγὲς ἐμπειριῶν μεταξὺ τῶν ΜΚΟ, ἡ συμμετοχὴ σὲ διεθνῆ κινήματα, τὰ πολυκαταστήματα ἐνδυμάτων, ποτῶν καὶ τροφῶν, τὰ διεθνῆ ἐστιατόρια καὶ τὰ «ταχυφαγεῖα» ἀσκοῦν τεράστια ἐπίδραση στὸν πληθυσμό. Δὲν τὸν ἐξοικειώνουν ἀπλῶς μὲ

3. Γιὰ τὸν ρόλο τῶν συντηρητικῶν, ἰδίως χριστιανικῶν, παραφυάδων στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς Ἀμερικῆς, βλέπε τὸ βιβλίο τοῦ ἀμφιλεγόμενου ὁπαδοῦ τῆς «θρησκευτικῆς δεξιᾶς» καὶ διευθυντοῦ τοῦ «Χριστιανικοῦ Συνασπισμοῦ» (Cristian Coalition) Ralpf Reed. REED, R. (1966). *Active Faith: How Christians Are Changing the Soul of American Politics*. New York, Free Press.

εἰσαγόμενα ὑλικά καὶ πολιτισμικά προϊόντα, μὲ διαφορετικούς τρόπους σκέψεως καὶ μὲ διαφορετικὲς ἀξίες, ἀλλὰ καὶ τὸν παροτρύνουν νὰ μιμηθεῖ, νὰ δανεισθεῖ καὶ νὰ υἰοθετήσῃ ἀξιολογικούς κώδικες, ἰδεολογίες, συνήθειες, τρόπους ζωῆς, καὶ τρόπους πολιτισμικῆς ἔκφρασης. Νὰ ἀναπτύξῃ δηλαδή μὲ ἑτερογενῆ καὶ πολλακίς μεταξύ τους ἀσύμβατα πολιτισμικά ὑλικά ἕνα ὑβριδικὸ πολιτισμὸ, στὸν ὁποῖο τὰ στοιχεῖα τῆς πολυπολιτισμικότητας εἶναι ἐγγενῆ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ καθένας ἀντιδρᾷ μὲ διαφορετικὸ τρόπο στοὺς ἐρεθισμοὺς αὐτοὺς, εἶναι σύνθητες τὸ φαινόμενο ἢ πολυπολιτισμικότητα νὰ βρῖσκεται μέσα στὴν οἰκογένειά μας, γιὰ νὰ μὴν πῶ στὸν ἑαυτὸν μας. Ὁ κοσμοπολιτισμὸς ἀποτελεῖ μία παραλλαγή, χωρὶς ὅμως νὰ συμπίπτει μὲ τὴν πολυπολιτισμικότητα.

Τέλος, ὑπάρχουν πολλές περιπτώσεις, ὅπως π.χ. ἡ περίπτωση τοῦ Καναδά, τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῆς Αὐστραλίας, στὶς ὁποῖες συνυπάρχουν ὅλοι οἱ προαναφερθέντες τρόποι συγκροτήσεως μιᾶς πολιτισμικῶς πολυμερισμένης κοινωνίας.

1.3. Ἡ διακυβέρνηση μιᾶς πολυπολιτισμικῆς κοινωνίας

Πρέπει νὰ εἴμεθα πολὺ προσεκτικοὶ μὲ τὴν χρησιμοποίησιν ὄρων, ποὺ εἰσάγονται ὡς δάνεια ἀπὸ ἄλλες καταστάσεις καὶ ἀπὸ ἄλλους πολιτισμοὺς. Αὐτὸ ἰσχύει ἰδιαίτερα καθ' ὅσον ἀφορᾷ στὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ὄρου «πολυπολιτισμικὴ κοινωνία» καὶ «πολυπολιτισμικότητα». Ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία π.χ. μπορεῖ νὰ εἶναι πολυγλωσσικὴ, πολυθρησκευτικὴ, πολυεθνικὴ, δὲν ξέρω ὅμως κατὰ πόσον καὶ μέχρι ποίου σημείου μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι καὶ πολυπολιτισμικὴ, ἢ de facto πολυπολιτισμικὴ. Τὸ καλοκαίρι τὰ ξενοδοχεῖα μας, τὰ πλοῖα μας, τὰ ἀεροπλάνα μας καὶ τὰ νησιά μας εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἀλλοδαποὺς τουρίστες, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν τετραπέρατο κόσμον, πολλοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς ἀποφασίζουν καὶ νὰ διαχειμάσουν στοὺς τόπους ποὺ ἐπέλεξαν. Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε ὅτι ἡ παρουσία τους μετατρέπει τὰ μέσα συγκοινωνίας, τὰ ξενοδοχεῖα καὶ τὰ θέρετρα σὲ de facto «πολυπολιτισμικά». Γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε μία κοινωνία «πολυπολιτισμικὴ» πρέπει νὰ συντρέχουν καὶ ἄλλοι παράγοντες. Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τί πράγματι σημαίνει ὁ χαρακτηρισμὸς «πολυπολιτισμικὴ κοινωνία» καὶ νὰ συνειδητοποιήσουμε καὶ τί συνεπάγεται ἕνας τέτοιος χαρακτηρισμὸς, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε καὶ

πάλιν νὰ προσφύγω στὸ παράδειγμα τῶν κοινωνιῶν, ὅπου γεννήθηκε ὁ ὄρος.

Κατὰ τὴν ἄποψη ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς θεωρητικοὺς καὶ ὑποστηρικτὲς τῆς πολυπολιτισμικότητας, τοῦ Will Kymlicka, Καναδοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης στὸ Queens University στὸ Ὀντάριο τοῦ Καναδά, ἡ κοινωνία τοῦ Καναδά ἀποτελεῖ τὸ κλασικότερο παράδειγμα ἐνός «λαμπροῦ πολυπολιτισμικοῦ μωσαϊκοῦ» (KYMLICKA 1995). Γιὰ νὰ δοῦμε λοιπόν, πῶς συγκροτεῖται τελικῶς, ποιὲς προϋποθέσεις καὶ ποιὰ χαρακτηριστικὰ ἔχει μία γνήσια καὶ αὐθεντικὴ πολυπολιτισμικὴ κοινωνία καὶ ποιός εἶναι ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ ἡ Κυβέρνηση τοῦ Καναδά προχώρησε τὸ 1971 στὴν ἐπίσημη ἀνακήρυξη τῆς Χώρας ὡς πολυπολιτισμικῆς. Θὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ προσέξετε λίγο τὴν περιγραφή πού θὰ ἀκολουθήσει:

Στὸ Κράτος τοῦ Καναδά ζοῦν σήμερα *μονίμως* καὶ ἔχουν τὴν *καναδικὴ ὑπηκοότητα* οἱ ἀκόλουθες πολιτισμικὰ διακριτὲς καὶ πληθυσμιακῶς σημαντικὲς ὁμάδες, κατὰ τὴν χρονολογικὴ σειρὰ ἐγκαταστάσεώς τους στὴν Χώρα καὶ μὲ τὰ ποσοστὰ συμμετοχῆς τους στὸν καναδικὸ πληθυσμὸ σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς Ἀπογραφῆς τοῦ Πληθυσμοῦ τοῦ 2001:

- α) Οἱ *αὐτόχθονες*, ἢ ὅπως ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια ἐπισήμως ὀνομάζονται: «*Τὰ πρῶτα Ἔθνη*». Οἱ αὐτόχθονες δὲν συνιστοῦν ὁμοιογενῆ ὁμάδα, ἀλλὰ διακρίνονται σὲ τρεῖς μεγάλες ὁμάδες: τοὺς Ἰνδιάνους, τοὺς Ἐσκιμώους καὶ τοὺς λεγόμενους «*Métis*», μιγάδες, ἀπογόνους ἐπιμιξίας Ἰνδιάνων καὶ Γάλλων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἀπολαύουν καὶ ἰδιαίτερου νομικοῦ καθεστώτος. Μιλοῦν γλῶσσες πού ὁμαδοποιοῦνται σὲ 11 γλωσσικὲς οἰκογένειες καὶ ἀντιπροσωπεύουν ὡς «καθαροί» αὐτόχθονες (600.000) τὸ 1,9% τοῦ Καναδικοῦ πληθυσμοῦ (29,6 ἑκατομμύρια), μαζὶ δὲ μὲ τοὺς μιγάδες (1,3 ἑκατομμύρια) τὸ 4.5% τοῦ Καναδικοῦ πληθυσμοῦ. (RAY 1996; FRIDERES 2001).
- β) Ἡ δεύτερη μεγάλη ὁμάδα εἶναι ἡ ἀριθμητικῶς, πολιτισμικῶς, οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς ἐπικρατοῦσα, πληθυσμιακὴ ὁμάδα τῶν λεγομένων «*Ἰδρυτικῶν Ἐθνῶν*», ἢ «*Ἰδρυτικῶν Λαῶν*», καὶ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς Ἀγγλο-Καναδοὺς καὶ τοὺς Γαλλο-Καναδοὺς. Πρὶν ἀπὸ ἕνα αἰῶνα ἡ ὁμάδα αὕτη ἀποτελοῦσε τὸ 90% τοῦ καναδικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐκτοτε τὸ ποσοστὸ τῆς συνεχῶς συρρικνώνεται. Κατὰ τὴν ἀπογραφή τοῦ 2001 μόνον τὸ 35% τοῦ πληθυσμοῦ ἀνῆκε σὲ καθαρῶς

- βρετανικές, γαλλικές και «καναδικές» οικογένειες (DRIEDGER 1996).
- γ) Τὴν Τρίτη μεγάλη πληθυσμιακή ομάδα συγκροτοῦν οἱ *εὐρωπαῖοι μετανάστες*, οἱ ὅποιοι προσκλήθηκαν στὸν Καναδᾶ κατὰ τὸν 19 μέχρι καὶ τὸν 20 αἰώνα, ἀρχικῶς προκειμένου νὰ ἐποικίσουν τὶς Δυτικές περιφέρειες τοῦ Καναδᾶ, μετὰ δὲ τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀνάγκες τῆς ραγδαίως ἀναπτυσσόμενης οἰκονομίας. Κι ἡ ομάδα αὐτή, ἡ ὅποια συγκροτεῖται στὴν πλειονότητά της ἀπὸ Γερμανο-Καναδοὺς (2.7 ἑκατομμύρια), με ἀκολουθοῦσες τὶς ομάδες τῶν Ἰταλῶν, Οὐκρανῶν, Ὀλλανδῶν, Πολωνῶν καὶ Νορβηγῶν, κατὰ τὴν ἀπογραφή τοῦ 2001 συναποτελοῦσε τὸ 1/3 τοῦ *καναδικοῦ πληθυσμοῦ* (GEISSLER 2003). Ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ ἐνδιαφέρει ὀρισμένους αὐτὴ ἡ πληροφορία, οἱ ἀπογραφέντες τὸ 2001 Ἕλληνόφωνοι κάτοικοι τοῦ Καναδᾶ ἀνῆρχοντο σὲ 120.000, ἐνῶ τὸ σύνολο τῶν ἑλληνικῆς καταγωγῆς κατοίκων τοῦ Καναδᾶ ἀνέρχεται σὲ 215.000.
- δ) Τὴν τέταρτη πληθυσμιακή ομάδα ἀπαρτίζουν οἱ λεγόμενες «ὄρατες» *μειονότητες*, πού ἀνέρχονται σὲ 4 ἑκατομμύρια καὶ ἀποτελοῦν τὸ 13,4% τοῦ πληθυσμοῦ (3 ἑκατομμύρια Ἀσιάτες, κυρίως Κινέζοι, καὶ 1 ἑκατομμύριο Μαῦροι, Λατινοαμερικάνοι καὶ Ἄραβες). Πρόκειται γιὰ μετανάστες τῶν τελευταίων 30 ἐτῶν, ἀφοῦ μέχρι τὸ 1967 ὑπῆρχε περιορισμὸς εἰσόδου μεταναστῶν ἀπὸ τὶς χώρες αὐτές. Τὸ 1967 ἤρθησαν οἱ περιορισμοὶ χρώματος τῶν μεταναστῶν καὶ ὡς μοναδικὸ κριτήριο ἐπιλογῆς ἐπεκράτησε τὸ κριτήριον τῶν μορφωτικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν προσόντων, με ἀποτέλεσμα τὴν ἀθρόα εἴσοδο Ἀσιατῶν καὶ τὴν διόγκωση τῆς πληθυσμιακῆς ὁμάδος τῶν «ὄρατῶν» μειονοτήτων.
- Ἄν μελετήσῃ κανεὶς προσεκτικότερα τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ὁμάδων αὐτῶν τοῦ *καναδικοῦ πληθυσμοῦ*, θὰ διαπιστώσῃ τὰ ἀκόλουθα:
- Πρῶτον, ὅτι με ἐξαιρέση τὴν κατηγορία τῶν ὄρατῶν μειονοτήτων, πρόκειται γιὰ πληθυσμιακὰς ομάδες πού κατοικοῦν ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων μονίμως στὸν Καναδᾶ.
- Δεύτερον, ὅλοι τους ἔχουν τὴν *καναδικὴ ὑπηκοότητα* καὶ εἶναι πολῖτες τοῦ Καναδᾶ, φυσιολογικὰ ἐπομένως ὅλοι τους ἔχουν τὴν θεμελιωμένη καὶ εὐλόγο ἀξίωση νὰ τυγχάνουν ἴσης ἀναγνωρίσεως καὶ ἴσης μεταχειρίσεως ἀπὸ τὸ Κράτος.

Τρίτον, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀντιπροσωπεύουν παρὰ μόνον τὸ 1/3 τοῦ καναδικοῦ πληθυσμοῦ, οἱ δύο «ἰδρυτικὲς ἐθνότητες», οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι σαφῶς ἐπικρατοῦν καὶ ἐλέγχουν τὸν πολιτικὸ βίον τῆς χώρας.

Τέταρτον, καὶ μεταξὺ ὅμως τῶν δύο ἰδρυτικῶν ἐθνῶν ἐπικρατοῦν σοβαρότατες ἀνισότητες, ἰδίως στὸν οἰκονομικὸ καὶ μορφωτικὸ τομέα, ὀφειλόμενες τόσο στὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἄγγλοι ἦσαν ἐξ ἀρχῆς πολυαριθμότεροι καὶ ἤλεγχαν μεγαλύτερο μέρος τῆς χώρας ὅσο καὶ στὴν ἀρνητικὴ ἐπίδραση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐλέγχουσα μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸ ἐκπαιδευτικὸ καὶ τὸ κοινωνικὸ σύστημα τοῦ Quebec, παρεμπόδιζε ρητῶς τὴν ἐκβιομηχάνιση καὶ τὸν ἐκσυγχρονισμό του, ἐπικαλούμενη τὸν κίνδυνο ἀφανισμοῦ τῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν καὶ τοῦ γαλλόφωνου πολιτισμοῦ (KEATING 1997).

Πέμπτον καὶ τελευταῖο, γιὰ νὰ μὴν σᾶς κουράζω, οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο ἰδρυτικῶν ἐθνῶν ἀνέκαθεν ἦσαν τεταμένες: οἱ Προτεστάντες Ἄγγλοι προσεπάθησαν ἀνεπιτυχῶς νὰ ἀφομοιώσουν τοὺς Γαλλόφωνους καὶ πάντοτε ἔτρεφαν ἔντονα ἀντι-Γαλλικὰ καὶ ἀντι-Καθολικὰ αἰσθήματα. Καὶ οἱ Γαλλόφωνοι, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τὸ 1867 ἐπέτυχαν νὰ ἔχουν τὴν τοπικὴ τους Κυβέρνηση, τὸ δικό τους ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, τὸν δικό τους ἀστικὸ κώδικα καὶ φυσικὰ τὴν δική τους γλῶσσα καὶ θρησκεία, καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι σὲ ὁμοσπονδιακὸ ἐπίπεδο οἱ πολιτικοὶ τους καταλαμβάνουν σημαντικὲς θέσεις στὰ Καναδικὰ κόμματα, δὲν ἔκρυψαν ποτὲ τὴν ἐπιθυμία τους καὶ ἐπανειλημμένως ἐπεδίωξαν, ἰδίως μάλιστα κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ 1960 μὲ τὴν λεγόμενη «ἤρεμη καὶ ἀθόρυβη ἐπανάσταση» (Quiet Revolution) νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους τόσο ἀπὸ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο Καναδᾶ (*maîtres chez nous*), νὰ ἀναπτύξουν μίαν ἐθνικὴ συνείδηση ὡς «*Québécois*» καὶ τὴν ἐθνικὴ τους κυριαρχία.

Πῶς μπορεῖ νὰ διακυβερνήσει κανεὶς μιὰ τέτοια πολυμορφικὴ, πολυφωνικὴ, πολυθρησκευτικὴ καὶ πολυπολιτισμικὴ κοινωνία; Πῶς μπορεῖ νὰ ἀποφύγει ἐντάσεις καὶ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐθνοτικῶν καὶ πολιτισμικῶν ομάδων; Πῶς μπορεῖ νὰ ἀποδώσει σὲ ὄλους δικαιοσύνη, νὰ ἀποφύγει τίς αὐτονομιστικὲς καὶ ἀποσχιστικὲς τάσεις καὶ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἀπαραίτητη κοινωνικὴ ἁρμονία καὶ κοινωνικὴ συνοχή;

Οἱ δύο κλασικοὶ ἀκραῖοι τρόποι ἀντιμετώπισης καὶ διαχείρισης τοῦ πολιτισμικοῦ πολυμορφισμοῦ καὶ πολυμερισμοῦ, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐπικρατοῦσαν μέχρι καὶ τὴν δεκαετία τοῦ 1960 ἦταν ἀφενὸς ἡ πολιτικὴ τῆς «πο-

λιτισμικής άφομοίωσης» (cultural assimilation), γνωστή και ως «melting pot policy», και άφετέρου ή πολιτική του κοινωνικού αποκλεισμού, και των φυλετικών διακρίσεων (apartheid).

Και τὰ δύο αὐτὰ μοντέλα διακυβέρνησης, παρόλο πὸν εἶναι διαμετρικὰ ἀντίθετα μεταξύ τους, ξεκινοῦν ἀπὸ μία κοινὴ παραδοχὴ: τὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ συστέγαση κάτω ἀπὸ τὴν κοινὴ κρατικὴ στέγη ποικίλων, διαφορετικῶν, διακριτῶν, κάποτε δὲ καὶ μεταξύ των ἀσύμβατων πολιτισμικῶν, γλωσσικῶν, ἀξιολογικῶν, θρησκευτικῶν καὶ ἔθνοτικῶν συλλογικότητων καὶ συστημάτων συνιστᾷ σοβαρὴ ἀπειλὴ γιὰ τὴν κοινωνικὴ συνοχὴ, τὴν κοινωνικὴ ἄρμονία, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους. Πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ φάσμα ἰδεολογικῶν πεποιθήσεων καὶ κομματικῶν τοποθετήσεων, ὅσον ὅμως καὶ ἐπιστήμονες πολιτειολόγοι στὴν πλειοψηφία τους ἐπιχειρηματολόγησαν ἐναντίον μιᾶς ρητῆς ἀναγνώρισης διαφορετικῶν ἔθνοτικῶν θρησκευτικῶν, γλωσσικῶν, φυλετικῶν καὶ πολιτισμικῶν ταυτοτήτων, ἐνῶ σὲ ὀρισμένα κράτη κατὰ καιροὺς δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ περιπτώσεις, διωγμῶν, ἀκόμη δὲ καὶ ἔθνοκαθάρσεων, ἐν ὀνόματι τῆς διατήρησης τῆς ἔθνικῆς καθαρότητας. Καὶ τὰ δύο μοντέλα ἐπιδιώκουν, τὸ καθένα μὲ τὸν δικὸ του τρόπο, νὰ διατηρήσουν ἀμόλυπτη τὴν πολιτισμικὴ καθαρότητα καὶ τὴν πολιτισμικὴ ταυτότητα τῆς κοινωνίας, στὴν ὀποία ἐφαρμόζονται.

Ἡ ἀφομοιωτικὴ πολιτικὴ προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχει τὴν καθαρότητα μὲ τὴν τακτικὴ τῆς πολιτισμικῆς ὁμογενοποίησης. Πρόγραμμα τῆς ἔχει νὰ ἀπαλειφθοῦν οἱ πολιτισμικὲς ἰδιαιτερότητες καὶ διακριτὲς ταυτότητες τῶν αὐτοχθόνων, τῶν ἐποίκων καὶ τῶν μεταναστῶν, μὲ τὴν βοήθεια μιᾶς πολιτισμικῆς σύντηξης, ἀπὸ τὴν ὀποία προσδοκᾷ νὰ προκύψει ἕνας νέος τύπος ἀνθρώπου, μὲ μιὰ νέα ταυτότητα, ἕνας ἰδιαίτερος τρόπος ζωῆς καὶ ἕνας νέος καὶ ὀμοιογενὴς πολιτισμὸς, πὸν θὰ εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὸς ἀπὸ τὰ ἀναδευόμενα καὶ συντηκόμενα πολιτισμικὰ ὑλικά. Αὐτὸ ἦταν λ.χ. τὸ Ἀμερικανικὸ Ἰδεῶδες. Ὅσον ἀφορᾷ στοὺς μετανάστες καὶ σὲ ὀσους ἔρχονται στὴν χώρα μεταγενέστερα, αὐτοὶ ὀφείλουν νὰ προσαρμωθοῦν πλήρως στὴν κοινωνία καὶ τὸν πολιτισμὸ ὑποδοχῆς, ὥστε νὰ περιορισθεῖ στὸ ἐλάχιστο ἢ πιθανότητα φαινομένων κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ καὶ πολιτιστικῆς μετακένωσης στὴν ἐντόπια κοινωνία. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἀφομοιωτικὴ πολιτικὴ ἔχει ὡς στόχο τὴν πολιτισμικὴ ἀλλοτρίωση καὶ τὴν πολιτισμικὴ ἀναβάπτιση αὐτοχθόνων, ἐπηλύδων καὶ μετοίκων.

Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐφαρμόσθηκε στὶς ΗΠΑ, στὸν Καναδᾷ, στὴν

Αὐστραλία, στήν Γαλλία, μερικῶς στό Ἡνωμένο Βασίλειο καί σέ πολλές ἄλλες περιπτώσεις, ἰδίως ὅπου συνυπῆρχε καί ἱστορικό ἀποικιοκρατίας, παντοῦ ὅμως μέ ἀποτελέσματα ἀπό πολύ ἀμφίβολα μέχρι ἐντελῶς ἀπογοητευτικά:

- Πρῶτα-πρῶτα, γιατί ἡ ἀφομοίωση εἶναι μία ἀμφίδρομη διαδικασία, τήν ὁποία πρέπει νά ἀποδέχονται οἰκιοθελῶς ἀφομοιούμενοι καί ἀφομοιωνόμενοι. Οἱ μετανάστες καί οἱ μειονότητες μποροῦν ἐνδεχομένως νά καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια γιά νά προσαρμοσθοῦν στήν κοινωνία ὑποδοχῆς, δέν μποροῦν ὅμως νά ἐπηρεάσουν τίς στάσεις καί τίς συμπεριφορές τῆς τοπικῆς κοινωνίας, σέ περίπτωση πού αὐτή ἔχει τοὺς δικούς της λόγους νά τοὺς ἀπορρίπτει.
- Δεύτερον, δέν εἶναι δεδομένο ὅτι ὅλοι οἱ μετανάστες καί ὅλες οἱ μειονότητες ἐπιθυμοῦν νά ἀφομοιωθοῦν, τουλάχιστον ὄχι στόν βαθμό πού προσδοκοῦν ὅσοι προγραμματίζουν τήν πολιτική ἀφομοίωσης. Σέ περίπτωση μὴ ἀναγνώρισεως τῆς πολιτισμικῆς διαφορᾶς, λήψεως μέτρων ἐκβιασμοῦ ἢ ἀποκλεισμῶν τῶν ἀρνούμενων νά ὑποστοῦν τήν πολιτισμική ἀλλοτρίωση δέν ἀποκλείονται ἀκραίες συμπεριφορές ἀντιστάσεως καί ἐπιδιώξεως αὐτονομίσεως. Τὰ παραδείγματα τοῦ Quebec, τῶν Φλαμανδῶν, τῶν Σκώττων, τῶν Βόρειο-Ἰρλανδῶν, τῶν Βάσκων, ἀλλά καί τοῦ σύγχρονου πολυδιαμελισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καί τῆς Βαλκανικῆς εἶναι ἀρκετά διδακτικά.
- Τρίτον διότι, στήν περίπτωση π.χ. τοῦ Καναδά, ὅπου συμβιοῦν πληθυσμιακῶς ἰσομεγέθεις σχεδόν ομάδες μέ ἔντονη καί διαφορετική πολιτισμική, γλωσσική καί θρησκευτική συνείδηση, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: ποῖός ἀφομοιώνει ποιόν;

Στόν ἀντίποδα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς βρίσκεται ἡ πολιτική τῶν φυλετικῶν διακρίσεων καί τοῦ κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ μέ παράδειγμα τοὺς Νέγρους τῆς Ἀμερικῆς καί τὸ Νοτιοαφρικανικὸ apartheid.

Κατὰ παράδοξο τρόπο, ἡ πολιτική αὐτὴ συχνὰ ἐφαρμόσθηκε παράλληλα καί συγχρόνως μέ τήν πολιτική τοῦ melting-pot. Γιὰ νά παραμείνουμε στήν Ἀμερικανικὴ Ἠπειρο, οἱ ἱστορικές διακηρύξεις γιά τὸ melting pot, δέν ἐμπόδισαν τίς φυλετικές διακρίσεις καί τὸν συστηματικὸ ἀποκλεισμὸ τῶν Νέγρων, ἐν μέρει δὲ καί ὄλων τῶν μὴ Ἀγγλοσαξονικῆς καταγωγῆς μεταναστῶν, τῶν Εὐρωπαίων συμπεριλαμβανομένων, ἀπὸ τὰ κοινωνικά, πολιτικά καί οικονομικά δρώμενα. Ὁ οικονομικός, κοινωνικός, πολιτικός καί πολιτισμικός βίος τῆς Ἀμερικῆς ἠλέγχετο

άπολύτως και σφραγίζεται μέχρι και σήμερα από την αγγλοσαξονική παράδοση του πουριτανισμού. Άγνοώντας τελείως και αποκλείοντας και άπορρίπτοντας ένσυνειδήτως και συστηματικώς κάθε άλλη πολιτισμική παράδοση, ή ψυχή της Αμερικής παρέμεινε «λευκή, αγγλοσαξονική και προτεσταντική» (white, anglo-saxone, and protestant (W-AS-P)). Η αμερικανική κοινωνία έξαρχής απέκλεισε και άπώθησε στο κοινωνικό, οικονομικό και παιδευτικό περιθώριο τὰ έκατομμύρια του πληθυσμού τών Ινδιάνων και τών Νέγρων. Οί Νέγροι έπί πολλές έκατονταετίες έζησαν υπό άθλιες συνθήκες: γκετοποιημένοι σέ ειδικές γειτονιές, με χωριστά σχολεία και χωρίς τó δικαίωμα νά φοιτήσουν σέ Πανεπιστήμια πού προορίζονταν για τούς λευκούς⁴, ύποχρεωμένοι νά κάθονται σέ χωριστές θέσεις στα μέσα μεταφοράς, και άποκομμένοι από κάθε κοινωνική έπικοινωνία με τούς λευκούς. Μέχρι και πρό όλίγων δεκαετιών συνιστούσε έγκλημα καθοσίωσησ τó νά άπευθύνει ένας Νέγρος τόν λόγο πρός μία λευκή κυρία. Τó λάθος αυτό έθεωρείτο άρκετά σοβαρό, για νά προκαλέσει τήν επέμβαση του Ku Klux Klan. Τά αμερικανικά δικαστήρια, άκόμη και σήμερα έξακολουθούν κατά περίπτωση νά εφαρμόζουν τόν έπονείδιστο κανόνα «της μίας σταγόνας»: (one drop non-white blood), παρόλον ότι ó κανόνας αυτός ύποτίθεται ότι καθήγηθη από τó 1967. Σύμφωνα με τόν κανόνα αυτό, άν κάποιος έχει στο γενεαλογικό του δένδρο έστω και έναν άπώτερο πρόγονο Άφρικανό, αυτόμάτως κατατάσσεται στους «έγχρωμους», με όλες τις παρεπόμενες συνέπειες για τόν κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό του βίο⁵.

4. Άκόμη τó έτος 1960 τó 94% τών φοιτητών στα Αμερικανικά Πανεπιστήμια ήταν λευκοί. Βλέπε σχετικώς GITLIN, T. (1995). *The Twillight of Common Dreams: Wracked by Culture Wars*. New York, Holt.

5. Ο κανόνας αυτός θεσπίσθηκε μετά τήν κατάργηση του δουλεμπορίου, γύρω στα 1800, χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον τις πρώτες δεκαετίες του 1900, και μόλις από τήν δεκαετία 1960-1970 στα πλαίσια τών κινημάτων για τά ανθρώπινα δικαιώματα και της προσπάθειας περιορισμού τών φυλετικών διακρίσεων άρχισε νά άμφισβητείται. Πρός έφαρμογή του κανόνας αυτού ή άπογραφή του πληθυσμού του 1930 καθήγησε τήν κατηγορία «μιγάδες» (mulattoes) κατατάσσοντας όλους τούς γεννηθέντες από μικτό γάμο με Άφρικανό στους μαύρους. Σε περίπτωση ψευδούς δηλώσεως από μέρος τών νέγρων, προεβλέπετο ποινή φυλακίσεως ένός έτους. Η άπογραφή δέν άφηνε περιθώρια για πολλές διαφοροποιήσεις: όσοι δέν ανήκαν στους «λευκούς», κατατάσσονταν στην μόνη άλλη ομάδα τών «Νέγρων και λοιπών φυλών». Είναι πάντως ένδιαφέρον, ότι οι καταγόμενοι από χώρες της Μέσης Ανατολής και τις Ινδίες, άνεξαρτήτως χρώματος της έπιδερμίδας τους, κατατάσσονταν στους λευκούς. Μόλις στην άπογραφή του έτους

Στὴν Νότιο Ἀφρική ἡ κατάσταση ἦταν πολὺ προκλητικότερη, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ἡ κυρίαρχη ὁμάδα τῶν λευκῶν ἀποτελοῦσε μειονότητα, ἡ ὁποία στεροῦσε ἀπὸ τὴν πλειονότητα τὸ δικαίωμα πλήρους καὶ ἰσότη-
 μης συμμετοχῆς στὴν κοινωνία, πὺ ἡ ἴδια μὲ τὴν συντριπτικὴ φυσικὴ
 παρουσία τῆς συγκροτοῦσε.

Ἡ ἐμπειρία καὶ ἡ ἱστορία ἔχουν ἀποδείξει ὅτι καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ μον-
 τέλα χειρισμοῦ τῆς πολιτισμικῆς διαφορᾶς εἶναι ἀπρόσφορα, ἀναποτε-
 λεσματικὰ καὶ τὸ κυριότερο στὶς σημερινὲς δημοκρατικὲς κοινωνίες μὴ
 βιώσιμα:

Ἔνας λόγος εἶναι ὅτι ὑπὸ τὶς συνθήκες τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ
 ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τῶν μεγάλων μεταναστευτικῶν ρευμάτων καὶ τοῦ νέου
 «νομαδισμοῦ» τῆς ἐποχῆς μας, ἔχει ἀλλοιωθεῖ σημαντικὰ ἡ πληθυ-
 σμακὴ σύνθεση καὶ ἡ πολιτισμικὴ ὁμοιογένεια σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς χῶρες
 τοῦ πλανῆτης μας. Σύμφωνα μὲ πρόσφατες ἐκτιμήσεις τῶν Ἡνωμένων
 Ἐθνῶν, οἱ περίπου 200 χῶρες πὺ ὑπάρχουν στὸν κόσμον φιλοξενοῦν πε-
 ρίπου 5.000 διακριτὲς ἐθνοτικὲς ὁμάδες. Στὰ 2/3 τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου
 ὑπάρχει τουλάχιστον μία σημαντικὴ ἐθνοτικὴ, γλωσσικὴ, θρησκευτικὴ ἢ
 πολιτισμικὴ μειονότητα, πὺ ἀντιπροσωπεύει περισσότερο ἀπὸ τὸ 10%
 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας. Ὑπάρχουν πόλεις, ὅπως π.χ. τὸ Τορόντο τοῦ
 Καναδά, στὶς ὁποῖες σχεδὸν τὸ 50% τῶν κατοίκων εἶναι ἑτερόχθονες
 (FUKUDA-PARR 2004). Δύσκολα μπορεῖς σήμερα νὰ ἐξαναγκάσεις
 μεγάλα τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ νὰ συμμορφωθοῦν σὲ κάτι πὺ δὲν ἐπέ-
 λεξαν ἢ δὲν ἐπιθυμοῦν καὶ ἀκόμη δυσκολότερα μπορεῖς γιὰ μακρὸ χρό-
 νικὸ διάστημα νὰ τὰ καταπιέξεις, ἰδιαίτερα μάλιστα ἂν συμβαίνει νὰ κα-
 ταπιέζεται ἡ πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ.

Ὁ δεῦτερος σημαντικὸς λόγος εἶναι τὰ λεγόμενα «νέα κοινωνικὰ κι-
 νήματα», τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ 1960: τὸ κίνημα γιὰ
 τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, τὸ κίνημα γιὰ τὴν κατάργηση τῶν φυλετικῶν
 διακρίσεων, τὸ κίνημα ἀναγνώρισης καὶ βελτίωσης τῆς ζωῆς τῶν μειο-
 νοτήτων, τὸ φεμινιστικὸ κίνημα, τὸ κίνημα ἐναντίον τοῦ ρατσισμοῦ καὶ
 τῆς ξενοφοβίας, τὸ κίνημα γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς πολιτισμικῆς δια-
 φορᾶς, τὸ κίνημα τῆς οἰκολογίας, τὸ κίνημα γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς δια-

2000 εἰσῆχθη μὴ μεγαλύτερη διαφοροποίηση στὶς κατηγορίες τοῦ πληθυσμοῦ (π.χ. Multiracial, African-American, Asian, American Indian, Latino, κ.λπ.). Βλέπε σχετικῶς ἄρθρο τῆς ἐφημερίδα «The Standard-Times» τῆς 18ης Δεκεμβρίου 2002: Anonymous (2002). One-drop rule a part of racial past. *The Standard-Times*: A12.

φορετικότητας στον σεξουαλικό προσανατολισμό και πολλά άλλα. Συνήθως αντιμετωπίζουμε τα κινήματα αυτά μεμονωμένα και έτσι παρέχουμε στον έαυτόν μας την ευχέρεια, άλλα από αυτά να τα καλωσορίζει, να τα υποστηρίζει και ένδεχομένως και να τα ακολουθεί και άλλα να τα επικρίνει και να τα απορρίπτει. Μὲ τὴν ἐπιλεκτικὴ ὅμως αὐτὴ καὶ θὰ τολμούσαμε νὰ ποῦμε καὶ ἀνώδυνη ἀντιμετώπιση τῶν νέων κινήματων συμβαίνουν δυὸ πράγματα:

- τὸ οὐσιαστικότερο στοιχεῖο τῶν κινήματων αὐτῶν δὲν ἀποκαλύπτεται καὶ
- ὁ ρόλος τους στὴν διαδικασία μετάβασης πρὸς τὴν κοινωνία τῆς πολυπολιτισμικότητας ὑποτιμᾶται.

Τὴν πραγματικὴ διάσταση τῶν κινήματων αὐτῶν μπορούμε νὰ ἀντιληφθοῦμε μόνον, ὅταν καὶ ἐφόσον συνειδητοποιήσουμε ὅτι τὰ φαινομενικῶς τόσο ἐτερογενῆ νέα κοινωνικὰ κινήματα αὐτὰ συγκλίνουν στὴν διεκδίκηση μιᾶς ἐντελῶς καινούργιας γενιᾶς δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχαν οὔτε κατὰ τὴν προβιομηχανικὴ οὔτε κατὰ τὴν βιομηχανικὴ ἐποχὴ καὶ τὰ ὁποῖα ὁ διάσημος Γάλλος κοινωνιολόγος Alain Touraine ὀνομάζει «τὰ πολιτισμικὰ δικαιώματα», «les droits culturels» (TOURAINÉ 2005). Τὰ νέα αὐτὰ δικαιώματα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὰ συνοψίσει στό «δικαίωμα τῆς ταυτότητας» καὶ στό «δικαίωμα τῆς διαφορᾶς». Τὸ δικαίωμα, δηλαδή, νὰ μπορεῖς νὰ εἶσαι αὐτὸς πού εἶσαι καὶ τὸ δικαίωμα νὰ μπορεῖς νὰ εἶσαι διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, χωρὶς αὐτὸ νὰ καταδικάζεται ὡς ἀπόκλιση, σχίσμα, αἵρεση, ἀνηθικότητα, ἀπρέπεια ἢ ἔλλειψη κοσμιότητος, καὶ ἐπίσης χωρὶς νὰ ἔχει ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ σου ζωὴ.

Ὁ Touraine πιστεύει ὅτι ἡ διεκδίκηση τῶν πολιτιστικῶν δικαιωμάτων δὲν εἶναι οὔτε ἀπλὴ οὔτε καὶ ἀθῶα ὑπόθεση. Ἄν δὲν τύχουν τοῦ κατάλληλου χειρισμοῦ ἀπὸ τὴν Πολιτεία, μπορούσιν νὰ ἀποβοῦν κοινῶνικῶς ἐπικίνδυνα «ἀντι-δημοκρατικά, ἀπολυταρχικά, ἀκόμη δὲ καὶ ὀλοκληρωτικά ἐργαλεῖα», ὅπως ἄλλωστε συνέβη στό παρελθόν καὶ μὲ τὰ κοινωνικὰ δικαιώματα. Αὐτὴν τὴν κατάσταση ἔχει ὑπόψη τοῦ ὁ Samuel Huntington, ὅταν κάνει λόγο γιὰ τὴν «σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν» (HUNTINGTON 1998; ΧΑΝΤΙΝΓΚΤΟΝ 1998), ὅταν ἀναρωτιέται γιὰ τοὺς Ἀμερικανούς «Ποιοὶ εἴμαστε;» (HUNTINGTON 2004), ἢ ὅταν ὑπογραμμίζει τὴν σημασία τῶν ἀξιών γιὰ τὴν πρόοδο τῆς κοινωνίας (HARRISON and HUNTINGTON 2001).

Ἐνας τρίτος λόγος συνδέεται μὲ τὸ γεγονός ὅτι στὴν ἐποχὴ τῆς παγκοσμιοποίησης ὅλες οἱ κοινωνίες αἰσθάνονται μίᾳ ἀπροσδιόριστῃ ἀπειλῇ πολιτισμικῆς ἰσοπέδωσης καὶ πολιτισμικῆς ἀλλοτρίωσης. Καὶ δὲν εἶναι μόνον οἱ ἀντι-παγκοσμιοποιητὲς ποὺ διαπιστώνουν ὅτι ὅλοι οἱ δρόμοι τῆς λεγόμενης προόδου, τῆς Νέας Τάξης καὶ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, δὲν ὀδηγοῦν φυσικὰ στὴν Ρώμη, ἀλλὰ στὴν Νέα Ὑόρκη. Ὅσοι ἀντιμάχονται τὴν παγκοσμιοποίηση δὲν ἐπιδιώκουν τελικῶς τίποτε περισσότερο, ἀπὸ τοῦ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀλλοτρίωση, ἀντιστεκόμενοι σὲ ἓνα τρόπο ζωῆς ποὺ ὑπαγορεύεται ἀπὸ ἐξωτερικὰ κέντρα ἐξουσίας. Θέλουν νὰ ἔχουν τὴν ἐλευθερία καὶ νὰ μποροῦν νὰ ὀρίζουν οἱ ἴδιοι, τί εἶναι καλὸ καὶ τί εἶναι κακὸ γι' αὐτούς. Τί τοὺς ἐπιτρέπεται καὶ τί τοὺς ἀπαγορεύεται. Τί ἐπιθυμοῦν νὰ ἀποδεχθοῦν καὶ τί θὰ προτιμοῦσαν νὰ ἀπορρίψουν. Καὶ ὅσο λιγότερες προοπτικὲς βλέπουν στὴν ἐπίτευξη αὐτῆς τῆς πολιτισμικῆς αὐτονομίας τους, τόσο περισσότερο ἀναδιπλώνονται σὲ πάσης φύσεως φονταμενταλισμοὺς καὶ καταφεύγουν σὲ ἀκρότητες καὶ πράξεις βίας. Γιὰ τὸν Touraine, ἡ σωστὴ διαχείριση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ συνίσταται ἀφενὸς στὴ στενὴ σύνδεση τῶν πολιτιστικῶν μὲ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν χαρακτῆρα καθολικὸ καὶ ὄχι μειονοτικὸ, ὁμαδικὸ, ἐθνοτικὸ ἢ συντεχνιακὸ, καὶ ἀφετέρου στὴν ἔνσωμάτωση τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν στὸ σύστημα διοργάνωσης τῆς κοινωνίας, καὶ ὅπως ἰδιαίτερος στὸ σύστημα κατανομῆς τῶν κοινωνικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν πόρων. Τάσσεται δηλαδὴ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ μιᾶς συγκρατημένης καὶ ὅπως στὴν βιβλιογραφία χαρακτηρίζεται «ἡπίας» μορφῆς πολυπολιτισμικότητας, στὴν ἐξέταση τῆς ὁποίας καὶ εὐθὺς προβαίνουμε.

2. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ «ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑΣ»

2.1. Ἐννοια καὶ Ἰδεολογία τῆς «Πολυπολιτισμικότητας»

Τὸν ὄρο «πολυπολιτισμικότητα» (multiculturalism), ὡς οὐσιαστικὸ πλέον, χρησιμοποίησαν πρῶτοι οἱ κοινωνικοὶ λειτουργοὶ καὶ οἱ πολεοδόμοι ποὺ ἦταν ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν ἐπίλυση τῶν κοινωνικῶν καὶ πολεοδομικῶν προβλημάτων στὰ γκέτο καὶ τίς «τενεκεδουπόλεις» τῶν μεγαλουπόλεων καὶ τῶν βιομηχανικῶν κέντρων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἐκφράζοντας τίς ἀνησυχίες τους γιὰ τὴν ἐξαθλίωση ποὺ

συναντοῦσαν στὰ γκέτο τῶν Νέγρων καὶ στὶς συνοικίες τῶν μεταναστῶν καὶ αἰσθανόμενοι τὴν ἀνάγκη νὰ συνηγορήσουν ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς ἐνσωμάτωσης τῶν ὁμάδων αὐτῶν καὶ τῶν παιδιῶν τους, χρησιμοποίησαν τὸν ὄρο «πολυπολιτισμικότητα» προκειμένου νὰ ἀμβλύνουν τὶς ἐπιφυλάξεις καὶ τὴν ξενοφοβία, τὴν ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης καὶ τὰ αἰσθήματα ἐχθρότητας τῆς κοινωνίας ἀπέναντι στοὺς Νέγρους, στοὺς μετανάστες καὶ γενικότερα στοὺς ξένους καὶ νὰ προετοιμάσουν τὸ κλίμα γιὰ μία καλύτερη μεταχείριση.

Μὲ ἀνάλογη σημασία καὶ τὸ ἴδιο περιεχόμενο χρησιμοποίησε τοὺς ὄρους «κοινωνικὴ ἔνταξη» (integration) καὶ «πολιτισμικὸς πλουραλισμός» (cultural pluralism) ὁ Βρετανὸς Ὑπουργὸς Ἑσωτερικῶν καὶ εἰσηγητὴς τῆς πολυπολιτισμικότητας στὸ Ἠνωμένο Βασίλειο Roy Jenkins σὲ μία περίφημη ὁμιλία του τὸ 1967, μὲ τὴν ὁποία συνηγόρησε γιὰ ἓνα νέο μοντέλο κοινωνικο-πολιτισμικῆς ἔνταξης τῶν μεταναστῶν ἀπὸ τὶς πρώην βρετανικὲς ἀποικίες: ἓνα μοντέλο ποὺ δὲν θὰ ἀφομοιώνει τοὺς μετανάστες καὶ δὲν θὰ ἰσοπεδώνει τὶς πολιτισμικὲς μεταξὺ τους διαφορὲς, δὲν θὰ μετατρέπει τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἀντίγραφα κάποιας στερεοτυπικῆς εἰκόνας περὶ τοῦ Ἀγγλου, ἀλλὰ θὰ καταφάσκει τὴν πολιτισμικὴ τους διαφορικότητα, θὰ τοὺς ἐντάσσει στὸν κοινωνικὸ ἴστό καὶ θὰ τοὺς προσφέρει «ἴσες εὐκαιρίες» μέσα σὲ «μία ἀτμόσφαιρα ἀμοιβαίας ἀνεκτικότητας» (JENKINS and LESTER 1970).

Ἡ σημασία λοιπὸν τῆς ἔννοιας «πολυπολιτισμικότητα» διευρύνεται. Ἀπὸ μία ἔννοια καθαρῶς περιγραφικὴ καὶ ἀναλυτικὴ μεταβάλλεται σταδιακῶς σὲ ἔννοια κοινωνικο-πολιτικὴ, γιὰ νὰ προσλάβει ἀργότερα καὶ ἓνα φιλοσοφικὸ καὶ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο. Ἐμεῖς ἐδῶ δὲν ἔχουμε τὸν χρόνο νὰ ἐξετάσουμε τὶς πολὺ ἐνδιαφέρουσες φιλοσοφικὲς διαστάσεις τῆς ἔννοιας, οἱ ὁποῖες μάλιστα αὐτὸν τὸν καιρὸ ἔχουν προκαλέσει ζωηρὲς διαμάχες ἀνάμεσα στοὺς θεωρητικὸς τῆς πολυπολιτισμικότητας, ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στοὺς ὀπαδοὺς τοῦ κλασικοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ στοὺς νεοφιλελεύθερους· θὰ περιοριστοῦμε στὴν ἐξέταση τῆς πολυπολιτισμικότητας ὡς πολιτικῆς πρότασης καὶ ὡς ἐναλλακτικοῦ μοντέλου διαχείρισης τῆς πολιτισμικῆς διαφορᾶς, πέραν ἀπὸ τὰ μοντέλα τῆς ἀφομοίωσης καὶ τοῦ apartheid.

Τὸ σημαντικότερο γνῶρισμα τοῦ ἐναλλακτικοῦ αὐτοῦ μοντέλου εἶναι σὲ *πρῶτο στάδιο* ἡ ἀποδοχὴ καὶ κατάφαση τοῦ πολιτισμικοῦ πλουραλισμοῦ ὡς σταθεροῦ γνωρίσματος καὶ συγκροτητικοῦ στοιχείου τῆς κοινωνίας καὶ ἡ ἀναγνώριση τῶν ἐθνοτικῶν καὶ πολιτισμικῶν ὁμάδων ὡς

μειονοτικῶν κοινοτήτων, στίς ὁποῖες παρέχεται τὸ δικαίωμα νὰ διατηροῦν τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα, τὸν πολιτισμὸ τους, τίς παραδόσεις τους, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμά τους.

Σὲ ἓνα *δεύτερο στάδιο* ἡ πολυπολιτισμικότητα προχωρεῖ στὴν αὐτοεξέταση τῆς ἐθνικῆς κοινωνίας μὲ σκοπὸ τὴν τυχὸν διαπίστωση θεσμῶν, ὀργανωτικῶν δομῶν, νομικῶν διατάξεων ἢ πολιτισμικῶν καὶ ἔθιμοτυπικῶν πρακτικῶν, οἱ ὁποῖες ἐνδεχομένως ἐπιτρέπουν δυσμενεῖς διακρίσεις εἰς βᾶρος τῶν μειονοτήτων ἢ θεωροῦνται ὡς ἐπιζήμιες, ἐπειδὴ φέρνουν σὲ μειονεκτικὴ θέση τὰ μέλη τῶν μειονοτήτων ἢ ὀδηγοῦν στὸν κοινωνικὸ ἢ οἰκονομικὸ τους ἀποκλεισμό. Ἐδῶ μπαίνουν κάτω ἀπὸ τὸ μικροσκοπιο ἢ οἰκονομία, ἢ πολιτικὴ, ἢ νομοθεσία, οἱ ἐθνικὲς ἐορτὲς καὶ οἱ ἀργίες, οἱ πολιτισμικὲς παραδόσεις, ἀκόμη καὶ ἡ θρησκεία μὲ τελικὸ αἰτούμενο, νὰ προσαρμοσθοῦν οἱ θεσμοὶ καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς φιλοξενούσας κοινωνίας στίς ἀπαιτήσεις τῆς πολυπολιτισμικότητας. Ἡ ἀναδιάρθρωση αὐτὴ ἀποσκοπεῖ ἀφενὸς στὴν ἐξασφάλιση ἀκόλυπτης καὶ ἰσοτίμης πρόσβασης τῶν μελῶν τῶν μειονοτικῶν ὁμάδων σὲ ὅλα τὰ λεγόμενα κοινωνικὰ ἀγαθὰ, ὅπως ἡ κατοικία, ἡ παιδεία, ἡ ὑγεία καὶ οἱ προσφορὲς τοῦ κοινωνικοῦ κράτους, καὶ ἀφετέρου στὴν τόνωση τῆς αὐτοπεποίθησης καὶ αὐτοεκτίμησης τῶν πολιτισμικῶν «διαφορετικῶν» καὶ στὴν καλλιέργεια κλίματος κοινωνικῆς κατανόησης μεταξὺ αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων.

Σὲ ἓνα *τρίτο στάδιο* ἡ πολυπολιτισμικότητα ἀπαιτεῖ τὴν θέσπιση εἰδικῶν μέτρων καὶ τὴν καθιέρωση προνομιακῆς μεταχειρίσεως τῶν μειονοτικῶν ὁμάδων, προκειμένου νὰ καλυφθοῦν τυχὸν ἐλλείψεις καὶ μειονεκτῆματα, πού δὲν ἐπιτρέπουν στὰ μέλη τους νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τίς ἴσες εὐκαιρίες, διότι δὲν ἔχουν τίς ἀπαιτούμενες προϋποθέσεις γιὰ μία ἴση ἐκκίνηση.

Τέλος, σὲ ἓνα *τέταρτο στάδιο*, σὸ ὁποῖο ὁμως ἔχει προκαλέσει θεωρητικὲς διχογνωμίες καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἐνθερμους θιασῶτες τῆς πολυπολιτισμικότητας, διατυπώνεται τὸ αἶτημα ἐπέκτασης τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων στίς ἐθνοτικές, θρησκευτικὲς καὶ πολιτισμικὲς ὁμάδες μὲ τὴν ἀναγνώριση *συλλογικῶν δικαιωμάτων*, ὅπως π.χ. συμβαίνει στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν Μουσουλμανικὴ Μειονότητα. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἡ μόνη χώρα στὴν Εὐρώπη, ἡ ὁποία ἀναγνωρίζει ἀποφάσεις τοῦ μουφτῆ σὲ θέματα οἰκογενειακοῦ δικαίου, πού σημαίνει ὅτι παράλληλα μὲ τὸ ἑλληνικὸ ἀστικὸ δίκαιο ἰσχύει γιὰ τὴ μειονότητα καὶ ὁ νόμος τῆς sharia. Αὐτὸ συνιστᾷ ἓνα συλλογικὸ προνόμιο, τὸ ὁποῖο μᾶς δημιουργεῖ προβλήματα μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση.

Ἡ πρώτη χώρα στὸν κόσμον, ποὺ ἐπεξεργάσθηκε συστηματικὰ τὸ μοντέλο τῆς πολυπολιτισμικότητας κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ 1960, τὸ υἱοθέτησε ἀπὸ τὸ 1971 ὡς ἐπίσημη πολιτικὴ τῆς Κυβέρνησης καὶ ἀπὸ τὸ 1985 τὸ καταχύρωσε συνταγματικῶς ὡς θεμελιῶδες δικαίωμα, ἦταν ὁ Καναδᾶς. Μὲ τὴν πολιτικὴ τῆς πολυπολιτισμικότητας ὁ Καναδᾶς ἐπέδιδε νὰ θεμελιώσει μία δίκαιη κοινωνία καὶ νὰ ἐξασφαλίσει σὲ ὅλους τοὺς πολίτες τὰ ἀγαθὰ καὶ ιδεώδη τῆς Μετανεωτερικότητας: τὴν ἰσότητα ὅλων τῶν πολιτῶν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐθνοτικὴ τους καταγωγή, τὸ ἰσάξιο ὅλων τῶν πολιτισμῶν, τὸ ἰσόκυρο ὅλων τῶν ἀξιολογικῶν συστημάτων, τὸν σεβασμὸ καὶ τὴ διατήρηση τῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας ἑνὸς ἑκάστου, τὸ δικαίωμα τοῦ καθενὸς νὰ καυχᾶται γιὰ τὴν προέλευσή του, τὴν ἐμπέδωση τῆς ἀρχῆς ὅτι διαφορετικότητα δὲν σημαίνει καὶ διαφορετικὴ ἀξία, καὶ τὴν καλλιέργεια σὲ ὅλους τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἀνήκειν. Τὸ σκεπτικὸ πίσω ἀπὸ τὴν καναδικὴ αὐτὴ πολιτικὴ εἶναι ὅτι ἡ ἀποδοχὴ καὶ ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς ἑτερότητας καὶ ἰδιαιτερότητας τονώνει στοὺς πολίτες τὰ αἰσθήματα ἀσφάλειας, αὐτοπεποίθησης καὶ ἐμπιστοσύνης στὸν ἑαυτό τους, ἐνῶ συγχρόνως καλλιεργεῖ τὴν ἀλληλοεκτίμηση καὶ ἀλληλοκατανόηση, προλαμβάνει καταστάσεις γκέτο, μισαλλοδοξίας, δυσμενῶν διακρίσεων καὶ βίας, καὶ ἐξασφαλίζει μία φυλετικὴ, ἐθνοτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἁρμονία.

Οἱ διακηρύξεις τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 ἐγκαθίδρυναν μία κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον «φολκλοριστικὴ πολυπολιτισμικότητα», μὲ τὴν προσοχὴ στραμμένη στὶς πολιτισμικὲς παραδόσεις («celebrating differences»). Μετὰ ἀπὸ τίς πρῶτες ἐμπειρίες καὶ ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1980, ἐπῆλθε μία προσγείωση, ἡ ὁποία προσανατόλισε τὴν πολιτικὴ στὰ ζητήματα τοῦ ρατσισμού ἐναντίον τῶν «ὄρατῶν μειονοτήτων», στὴν ἐξασφάλιση ἴσων εὐκαιριῶν ἀπασχόλησης καὶ στὴν προώθηση ἑνὸς «πολυπολιτισμοῦ τῶν ἀστικῶν δικαιωμάτων» (GEISSLER 2003)

Ἀπὸ τὰ ὅσα μέχρι τώρα ἐκθέσαμε προκύπτει ὅτι ἡ ἰδεολογία τῆς πολυπολιτισμικότητας δὲν περιορίζεται στὴν περιγραφικὴ διαπίστωση τῆς ὑπαρξῆς διαφορετικῶν καὶ διακριτῶν πολιτισμικῶν ὁμάδων, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ στὴν πρόταση ἀποδοχῆς καὶ κατάφασης τοῦ πολιτισμικοῦ πλουραλισμοῦ ὡς σταθεροῦ συγκροτητικοῦ χαρακτηριστικοῦ τῆς κοινωνίας, καθὼς καὶ τῆς ἀναγνώρισης τῶν ἐθνοτικῶν ὁμάδων ὡς μειονοτικῶν κοινοτήτων μὲ «πολιτισμικὰ δικαιώματα», ὅπως τὸ δικαίωμα νὰ διατηροῦν τὴν μητρικὴ τους γλῶσσα, τὸν πολιτισμὸ τους, τίς παραδόσεις

τους, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμά τους, σὲ ὀρισμένες δὲ περιπτώσεις καὶ τὸ δικό τους οἰκογενειακὸ δίκαιο. Θὰ μπορούσαμε κατὰ ταῦτα, ἀκολουθώντας τὸν Geißler (GEISSLER 2003), νὰ συνοψίσουμε τὴν «φιλοσοφία τῆς πολιτισμικότητας» στὶς ἀκόλουθες ἑπτὰ θεμελιώδεις ἀρχές:

1. Κατάφαση τῆς ἔθνο-πολιτισμικῆς διαφορᾶς καὶ ἀποδοχὴ τῆς ὡς πηγῆς ἐμπλουτισμοῦ·
2. Ἀτομικὸ καὶ Συλλογικὸ Δικαίωμα (ἀλλὰ ὄχι καὶ ὑποχρέωση) διατηρήσεως τῆς πολιτισμικῆς ἰδιοπροσωπίας·
3. Ἀρχὴ τῆς πολιτισμικῆς ἰσοτιμίας –ὄλοι οἱ πολιτισμοὶ ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία καὶ ὅλες οἱ ἔθνοτικὲς ομάδες εἶναι ἰσάξιες– καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀπορρέουσας ἀμοιβαίας ἀνοχῆς, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι ὅλες οἱ ομάδες ἐντάσσονται καὶ ταυτίζονται μὲ τὴν συνολικὴ κοινωνία. Ὑπάρχει ἓνα εἶδος ἱεραρχήσεως τῶν ταυτοτήτων: Πρῶτα ταυτίζεται π.χ. κανεὶς ὡς Καναδὸς καὶ ἔπειτα ἀναγνωρίζεται ὡς Γαλλο-Καναδός·
4. Προώθηση καὶ ἐνίσχυση στενῶν καὶ ἀδιατάρακτων σχέσεων τῶν προσώπων μὲ τὴν ἔθνοτικὴ ομάδα προελεύσεώς τους μὲ σκοπὸ ἀφενὸς τὴν μείωση τοῦ stress ἀπὸ τὴν πολιτισμικὴ πρόσμειξη καὶ ἀφετέρου τὴν ἐνίσχυση τῶν αἰσθημάτων ψυχικῆς ἀσφάλειας καὶ αὐτοπεποίθησης, πού εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ μία ἀρμονικὴ ἐπικοινωνία καὶ ἀνεκτικότητα ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἔθνοτικὲς ομάδες.
5. Ἀρχὴ τῆς «Ἐνότητος ἐν τῇ ποικιλίᾳ» (unity-within-diversity). Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀφομοίωσης, πού ἔχει σύμβολο τὸ χωνευτήρι, ἡ ἀρχὴ τῆς πολυπολιτισμικότητας συμβολίζεται μὲ τὸ πολύχρωμο ψηφιδωτό. Αὐτὸ προϋποθέτει ὅμως τὴν ὑπαρξὴ κάποιας συνεκτικῆς ὕλης, κάποιου τσιμέντου ἢ κόλλας, πού συγκρατεῖ τὶς ψηφίδες. Αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν ρόλο διαδραματίζει τὸ Σύνταγμα τῆς Χώρας καὶ ἓνας βασικὸς κορμὸς κοινῶς ἀποδεκτῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν, ἀξιῶν καὶ κανόνων, πού ἐγγυῶνται τὴν συνοχὴ τῶν ἑτεροκλήτων καὶ θέτουν φραγμοὺς καὶ ὅρια στὴν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς πολιτισμικῆς διαφορᾶς. Οἱ κοινῶς ἀποδεκτὲς ἀρχές ἔχουν χαρακτηριστὰ ὑποχρεωτικὸ καὶ ἀπόλυτη προτεραιότητα ἔναντι τῶν ἀξιολογικῶν καὶ πολιτισμικῶν ἀρχῶν τῶν ἐπὶ μέρους ομάδων, οἱ δὲ μετανάστες καὶ ἐπήλυδες ἔχουν τὸ δικαίωμα «ἐπιλεκτικῆς» διατηρήσεως στοιχείων καὶ πρακτικῶν τοῦ πολιτισμοῦ τους, μόνον ἐφόσον αὐτὰ δὲν ἐρχονται σὲ σύγκρουση μὲ τὶς βασικὲς καὶ ὑποχρεωτικὲς ἀρχές τοῦ κράτους. Δεδομένου ὅμως ὅτι στὶς περισσότερες περιπτώσεις –Καναδᾶς, ΗΠΑ,

Αὐστραλία, Ἡνωμένο Βασίλειο, – οἱ θεμελιώδεις αὐτὲς ἀρχὲς ἔχουν εὐρωπαϊκὴ τὴν προέλευση, ἐμμέσως πλὴν σαφῶς ἢ ἀρχὴ τῆς πολυπολιτισμικότητας καὶ τῆς ἰσοτιμίας τῶν πολιτισμῶν σχετικοποιεῖται πρὸς χάριν μᾶς *de facto* ἱεράρχησης τῶν πολιτισμῶν, καὶ ἀπαίτησης γιὰ προσαρμογὴ στὰ εὐρωπαϊκὰ κεκτημένα.

6. Τὸ δικαίωμα γιὰ ἴσες εὐκαιρίες, ἀλλὰ καὶ ἴση ἀφετηριακὴ ἐκκίνηση, προκειμένου νὰ ἐξισορροπηθοῦν ἐνδεχόμενες ἐθνοτικά προσδιορισμένες ἀνισότητες.
7. Τέλος, ἐπειδὴ ἡ πολυπολιτισμικότητα δὲν προκύπτει αὐτομάτως, ἀλλὰ εἶναι καρπὸς πολιτικῆς προσπάθειας καὶ πολιτικοῦ προγράμματος, στὶς ἀρχὲς τῆς πολυπολιτισμικότητας ἐντάσσεται καὶ ἡ ὑποχρέωση τοῦ Κράτους γιὰ τὴν πολιτικὴ διαχείριση, τὴν πολιτικὴ ἐνθάρρυνση καὶ τὴν προώθηση τῆς πολυπολιτισμικότητας, μὲ τὴν λήψη πρόσφορων μέτρων καὶ τὴ διάθεση τῶν ἀναγκαίων πόρων .

Θὰ πρέπει νὰ λεχθεῖ ὅτι παρὰ τὶς θετικὲς προϋποθέσεις καὶ τὶς ἀγαθὲς προθέσεις τῶν Καναδικῶν Κυβερνήσεων, τὸ πρόγραμμα τῆς πολυπολιτισμικότητας συνάντησε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ συναντᾷ ποικίλες ἀντιδράσεις:

Τὰ λεγόμενα «Πρῶτα Ἔθνη» τῶν αὐτοχθόνων, ὅπως καὶ οἱ Γαλλόφωνοι τοῦ Quebec ἀντέδρασαν ἐξ ἀρχῆς, διότι ἔχουν τὸ αἶσθημα ὅτι χάνουν τὴν προνομιακὴ θέση τους εἴτε ὡς αὐτόχθονες εἴτε ὡς ἰδρυτὲς τοῦ Κράτους καὶ μετατρέπονται σὲ μία ἐθνοτικὴ ὁμάδα ἀνάμεσα στὶς ἄλλες, μὲ τὰ ἴδια δικαιώματα ποὺ ἔχουν καὶ οἱ ὁμάδες τῶν Ἀσιατῶν μεταναστῶν.

Οἱ ἀριστεροὶ κατηγοροῦν τὴν Κυβέρνηση ὅτι μὲ φολκλοριστικὲς ἐκδηλώσεις καὶ πανηγύρια καὶ μὲ τὴν προβολὴ λαϊκῶν χορῶν καὶ ἐθνοτικῶν φαγητῶν προσπαθεῖ νὰ ἀποσπάσει τὴν προσοχὴ τῶν μειονοτήτων ἀπὸ τὰ σημαντικὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ τους προβλήματα καὶ νὰ ὑποκλέψει τὶς ψήφους των.

Ἐπάρχουν καὶ αὐτοὶ ποὺ κατακρίνουν τὴν αὐτόματη ταξινόμηση τῶν πολιτῶν σὲ ὁμάδες μὲ βάση τὴν καταγωγὴ τους, πρῶτον, διότι τὴν θεωροῦν συγκαλυμμένο καὶ μὲ πολιτικὴ ὀρθότητα ἐκφρασμένο ρατσισμό· δεύτερον, διότι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀνυψώνονται κοινωνικὰ τεῖχη ἀνάμεσα στοὺς πολίτες· τρίτον, διότι ὑποχρεώνονται οἱ πολίτες νὰ ταυτισθοῦν μὲ τὴν ἐθνοτικὴ τους ὁμάδα· τέταρτον, διότι φοβοῦνται ὅτι αὐτὴ ἡ ταξινόμηση μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ «βαλκανοποίηση» καὶ «βαβυλωνοποίη-

ση» τῆς καναδικῆς κοινωνίας καὶ πέμπτον, διότι εὐνοεῖται ἡ σχετικοποίηση τῶν ἀξιῶν καὶ ὑποσκάπτονται τὰ θεμέλια τοῦ δυτικο-εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, πάνω στὸν ὁποῖο ἔχει οἰκοδομηθεῖ τὸ Κράτος τοῦ Καναδά.

Παρόλες τὶς ἐπιφυλάξεις αὐτὲς στὴν χώρα ποὺ γεννήθηκε τὸ πολυπολιτισμικὸ μοντέλο, καὶ παρὰ τὶς ἐντελῶς διαφορετικὲς προϋποθέσεις καὶ τὸ τελείως διαφορετικὸ ἱστορικὸ, πολιτισμικὸ, πληθυσμιακὸ, κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ σκηνικὸ ποὺ ἐπικρατεῖ στὴν Εὐρώπη, ἀρκετοὶ διανοούμενοι καὶ ἐκπαιδευτικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ πολυπολιτισμικότητα μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα χρήσιμο μοντέλο γιὰ τὴν διαχείριση τῆς πολιτισμικῆς διαφορᾶς καὶ τὴν κοινωνικὴ ἔνταξη τῶν μεταναστῶν. Στὴν δεκαετία μάλιστα τοῦ 1960 τὸ Ἠνωμένο Βασίλειο, ἡ Ὀλλανδία, ἡ Σουηδία καὶ ἡ Γερμανία ἄρχισαν νὰ ἐφαρμόζουν παραλλαγές του, παρόλον ὅτι ἡ ἐπίσημη μεταναστευτικὴ πολιτικὴ τῆς Γερμανίας δὲν ἀνεγνώριζε στοὺς *Gastarbeiter*, παρὰ μόνον τὰ δικαιώματα τῶν «μετοίκων»⁶. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ παρατήρηση τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ καὶ ἀνθρωπολόγου Emmanuel Todd, ὅτι ἡ ἰδεολογία τῆς πολυπολιτισμικότητας ἐξήχθη ἀπὸ τὸν Καναδᾶ καὶ τὴν Ἀμερικὴ στὴν Αὐστραλία καὶ τὴν Εὐρώπη σὲ μίᾳ χρονικῇ στιγμῇ, ποὺ δὲν θὰ τὸ περίμενε κανεὶς. Ἦταν ἡ στιγμὴ ποὺ ὁ Todd ὀνομάζει «terminal homogenization», μιὰ περίοδος, δηλαδή, κατὰ τὴν ὁποία στὴν Ἀμερικὴ οἱ ἐτερόχθονες εἶχαν φθάσει πλέον σὲ τέτοιο προχωρημένο βαθμὸ ἀφομοίωσης καὶ προσαρμογῆς, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζουν ἢ νὰ γνωρίζουν ἐλάχιστα γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς προέλευσῆς τους, καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ μὴ ἀντιλαμβάνονται κἂν τὶς ὑπάρχουσες πολιτισμικὲς διαφορές, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὶς διαφορὲς στὴν κουζίνα. Ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωση αὐτῆ ἡ ἐθνικὴ κουζίνα περιορίζεται σὲ ἓνα χαρακτηριστικὸ ἔδεσμα. Ὁ Todd χαρακτηρίζει τὴν κατάσταση αὐτὴ «πολυπολιτισμικότητα τῆς κουζίνας», «*cuisine multiculturalism*» (TODD 1994).

Ἡ ἀμηχανία ὅμως τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν κυβερνήσεων καὶ κοινω-

6. Στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, μὲ ἐξαιρέση τῆ Σπάρτη, ὁ ἑλληνικῆς ἢ βαρβαρικῆς καταγωγῆς ξένος, ὁ ὁποῖος ἐγκαθιστατο σὲ μιὰ πόλη διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴ τῆς καταγωγῆς του, ἀποτελοῦσε μέλος μιᾶς εἰδικῆς τάξης, τῶν «μετοίκων». Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ τάξη ἐνδιάμεση ἀνάμεσα στοὺς πολίτες καὶ τοὺς ξένους, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἀπολάμβαναν τὴν προστασία τοῦ νόμου, ἐπλήρωναν ἓνα εἰδικὸ φόρο, τὸ «μετοίκιον», ὑπέκειντο σὲ περιορισμοὺς στὰ ζητήματα τοῦ γάμου καὶ τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας καὶ εἶχαν περιορισμένα πολιτικὰ δικαιώματα.

νιῶν, πού ἦσαν ἀνέτοιμες νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ προβλήματα ἀπὸ τὴ μαζικὴ μετανάστευση· ἡ ἐπιπόλαια καὶ ἀνακριβὴς ταύτιση ἐθνοτικῶν πληθυσμῶν αὐτοχθόνων ἢ ἀπὸ αἰῶνων ἐγκατεστημένων, μὲ τὶς ἐθνοτικὲς ὁμάδες τῶν μεταναστῶν καὶ τῶν προσφύγων, σὰν νὰ λέμε ἢ ταύτιση τῶν Πομάκων τῆς Θράκης μὲ τοὺς Κούρδους πρόσφυγες· ἡ ὑποτίμηση τῆς πολιτιστικῆς ὁμοιογένειας πού παρουσιάζουν ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη καὶ ἡ παραθεώρηση τοῦ γεγονότος ὅτι, μὲ ἐξαιρέση ἴσως τὸ Ἑνωμένο Βασίλειο, τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη θεμελιώνονται στὸν ἐθνικὸ πολιτισμὸ τους (Kulturnationen)· τέλος, οἱ συνθῆκες πού προέκυψαν ἀπὸ τὴν παγκοσμιοποίηση, τὴ μετανεωτερικότητα καὶ τὴν κατάρρευση τῶν σοσιαλιστικῶν καθεστώτων, ἐδημιούργησαν ἓνα πολὺ εὐνοϊκὸ κλίμα ὄχι μόνον γιὰ τὴν υἰοθέτηση τῆς ιδεολογίας καὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κυρίως προγράμματος τῆς πολυπολιτισμικότητας, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν βαθμιαία θεωρητικοποίηση καὶ γενίκευσή τους.

Ἡ ἔννοια «πολυπολιτισμὸς» προσέλαβε σιγὰ-σιγὰ ἓνα περιεχόμενο, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει πλέον ἀναφορὰ μόνον στοὺς μετανάστες, ἀλλὰ ἐκτείνεται καὶ στὴν σύνθεση καὶ τὴ φύση ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας. Μὲ τὴν συμβολὴ καὶ τῶν θεωρητικῶν τῆς μετανεωτερικότητας, ιδιαίτερα μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Benedict Anderson γιὰ τὸν «φαντασιακὸ» χαρακτήρα τοῦ ἔθνους⁷, τὴν αὐτοπροβαλλόμενη δηλαδὴ εἰκόνα τοῦ ἔθνους ὡς ὁμοιογενοῦς καὶ ἀέναου, ἄρχισε νὰ διαδίδεται ἢ ἀποψη ὅτι ὅλες οἱ κοινωνίες, τόσο οἱ προμοντέρνες καὶ οἱ μοντέρνες, ὅσο καὶ οἱ σύγχρονες μεταμοντέρνες, ἦταν καὶ εἶναι πάντοτε *de facto* πολυπολιτισμικές. Ἡ παρουσία τῶν μεταναστῶν δὲν τὶς κατέστησε πολυπολιτισμικές, ἀλλὰ ἀπλῶς συνέβαλε στὸ νὰ φωτισθεῖ μία πλευρά τους, πού μέχρι σήμερα ἦταν συστηματικῶς παρασιωπημένη καὶ συγκαλυμμένη. Σὲ μικρότερο ἢ σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ, σὲ ὅλες τὶς κοινωνίες καὶ σὲ ὅλους τοὺς κυρίαρχους πολιτισμοὺς πάντοτε συνυπῆρχαν καὶ συνυπάρχουν διαφορετικὲς ἐθνοτικὲς καὶ πολιτισμικὲς μειονότητες καὶ «ὑποκοιλτοῦρες», οἱ ὁποῖες ὁμως μέχρι τώρα δὲν ἀνεγνωρίζοντο καὶ ἐξωθοῦντο στὸ περιθώριο. Ἀναγνωρίζοντας καὶ ἀποδεχόμεναι μία κοινωνία τὸν ἐνδογενῶς πολυπολιτισμικὸ

7. ANDERSON, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* London: New Left Books, 1983. Βλέπε καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση, ANTEPΣON, Μπένεντικτ, *Φαντασιακὲς Κοινότητες. Στοχασμοὶ γιὰ τὶς Ἀπαρχὲς καὶ τὴ Διάδοση τοῦ Ἐθνικισμοῦ*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Νεφέλη, 1997.

χαρακτήρα της⁸ καὶ τὴν ὑπαρξὴ τῆς «διαφορετικότητας» μέσα στοὺς κόλπους της (π.χ. μὲ κριτήριό τὴν ἐντοπιότητα, τὸ φύλο, τὴν ἡλικία καὶ ὁποιοδήποτε ἄλλο χαρακτηριστικό), ἐπιτυγχάνει νὰ «ἀποεθνικοποιεῖ» τὴν «διαφορετικότητα» καὶ νὰ ὁμαλοποιεῖ τὴν διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς ντόπιους καὶ τοὺς ξένους. Ἔτσι ἡ «πολιτισμικὴ διαφορὰ» τοῦ μετανάστη δὲν ταξινομεῖται πλέον κάτω ἀπὸ τὴν κατηγορία τοῦ «Ἄλλου», ἀλλὰ ἐμφανίζεται ὡς ἓνα δομικὸ στοιχεῖο κάθε πολιτισμικῆς τάξης καὶ κάθε κοινωνικοῦ χώρου. Κατὰ συνέπεια, ἡ «διαφορετικότητα» τῶν ἀλλοδαπῶν δὲν μπορεῖ πλέον νὰ θεωρεῖται ὡς ἓνα κοινωνικὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖο χρήζει ἰδιαίτερης ἀντιμετώπισης καὶ διαχείρισης, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται ὡς μία παραγωγικὴ καὶ δημιουργικὴ κοινωνικὴ δύναμη. Ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας θεωροῦνται ὅτι συμβάλλουν στὴ συγκρότηση τοῦ τοπίου τῆς διαφορετικότητας καὶ τῆς ἀπαραίτητης κοινωνικῆς πολυπλοκότητας. Μιὰ σύγχρονη κοινωνία δὲν μπορεῖ πλέον νὰ προσανατολίζεται πρὸς τὸ «melting pot», ἀλλὰ, ὅπως ἤδη παρατηρήθηκε, θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ ἔχει ὡς σύμβολό της τὸ «πολύχρωμο ψηφιδωτό» καὶ τὴν «σαλατιέρα μὲ τὴν πολύχρωμη χωριάτικη σαλάτα».

2.2. Κριτικὴ τῆς «Πολυπολιτισμικότητας»

Ἐπὶ τῶν πολλῶν καὶ ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ φάσμα τῶν πολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν τοποθετήσεων, ἀπὸ τὸν ἀκραῖο φιλελευθερισμὸ μέχρι καὶ τὸν ἀντιεξουσιαστικὸ ἀριστερισμὸ, οἱ ὁποῖοι δὲν χαιρετίζουν ἀπλῶς, ἀλλὰ, θὰ ἔλεγα καὶ «πανηγυρίζουν» τὸ φαινόμενο τῶν πολυπολιτισμικῶν κοινωνιῶν, τὸ ὁποῖο ἀντιλαμβάνονται ὡς ἓνα πολιτισμικὸ καὶ κοινωνικὸ «ἐμπλουτισμὸ». Ἐπιπλέον, ὑπογραμμίζουν ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὴν πολυπολιτισμικότητα ἀντιμετωπίζονται ἀποτελεσματικὰ καταστάσεις κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ, προλαμβάνονται κοινωνικὲς συγκρούσεις καὶ κοινωνικὲς ταραχές, μειώνονται τὰ περιθώρια γιὰ ἀκρότητες καὶ φονταμενταλισμούς, γίνονται σεβαστὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα τῶν ἀλλοδαπῶν, καλλιεργεῖται ἓνα κλίμα ἀρμονικῆς συμβίωσης καὶ προσφέρεται ἡ εὐκαιρία σὲ ὅλους νὰ ἀναδείξουν δημιουργικὰ τὶς

8. Βλέπε καὶ PAREKH, Bhikhu: Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory. London: Mac Millan Press, 2000, σελ. 337 ἔξης.

δεξιότητες και τὰ προσόντα τους, για τὸ κοινὸ καλὸ τῆς κοινωνίας και τῆς οἰκονομίας.

Ἄλλοι, ἀντιθέτως, ἐκτιμοῦν ὅτι ἡ παρουσία μειονοτήτων ἢ ομάδων μὲ διαφορετικὴ γλῶσσα, διαφορετικὲς ἀξίες και διαφορετικὸ πολιτισμὸ, ιδίως ὅταν οἱ ομάδες αὐτὲς ἀυξάνονται και πληθύνονται σὲ δημογραφικῶς γηράσκουσες και φθίνουσες κοινωνίες, ὅπως οἱ σύγχρονες εὐρωπαϊκὲς, ἀλλοιώνει τὴν πληθυσμιακὴ σύνθεση τῆς χώρας· ἀπειλεῖ τὴν κοινωνικὴ συνοχή· ἀποτελεῖ πηγὴ ἐντάσεων και συγκρούσεων· δημιουργεῖ τὲς λεγόμενες «παράλληλες κοινωνίες»· ἐπιβαρύνει σοβαρῶς τὸ κοινωνικὸ κράτος· σὲ περίπτωση πὸ οἱ μειονοτικὲς ομάδες διεκδικοῦν και ἐπιτυγχάνουν μία εἰδικὴ μεταχείριση, καταργεῖ τὴν ἰσότητα μεταξὺ τῶν πολιτῶν· εὐνοεῖ τὴν καλλιέργεια μειονοτικῆς συνείδησης, πὸν μπορεῖ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις νὰ ὀδηγήσει ἀκόμη και σὲ ἀποσχιστικὲς τάσεις· νοθεύει τὴν πολιτισμικὴ ὀμοιογένεια· και δημιουργεῖ κρίση πολιτισμικῆς ταυτότητας.

Ἄντι νὰ ἀναλύσουμε τὰ ὑπὲρ και τὰ κατὰ τῶν δυὸ ἀντιμαχομένων ἀπόψεων, θὰ ἐπιχειρήσουμε ἐδῶ, ἀξιοποιώντας τὴ σύγχρονη θεωρία περὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ και τὴν ἐμπειρία ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος τῆς πολυπολιτισμικότητας στὴν καθημερινότητα, νὰ διατυπώσουμε μερικὲς κριτικὲς παρατηρήσεις, πὸν ἀφοροῦν τόσο στὸ θεωρητικὸ μοντέλο ὅσο και στὲς συνέπειες ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ του στὴν πράξη.

Ἐπάρχει ἔντονη θεωρητικὴ ἀντιπαράθεση φιλοσόφων, πολιτειολόγων και κοινωνιολόγων γύρω ἀπὸ βασικὰ θεωρητικὰ αἰτήματα τῆς πολυπολιτισμικότητας, ὅπως: τὸ αἶτημα τῆς ἀναγνώρισης τῆς «διαφορίας»· τὸ αἶτημα τῆς ἐπέκτασης τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων και στὲς ἔθνοπολιτισμικὲς ομάδες, πὸν σημαίνει ὅτι τὰ δικαιώματα δὲν ἀποδίδονται πλέον στὰ ἄτομα καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ στὰ ἄτομα ὡς μέλη τῆς ὀμάδας· τὸ αἶτημα τῆς ἐξαίρεσης ὀρισμένων ὀμάδων ἀπὸ τὴ συμμόρφωση σὲ γενικῶς ἰσχύοντες κανόνες, ὅπως π.χ. στὴν Ἀγγλία ἢ ἐξαίρεση τῶν Σικιτῶν ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ φοροῦν προστατευτικὰ κράνη στὲς οἰκοδομὲς ἢ ὅταν ὀδηγοῦν δίκυκλα· τὸ αἶτημα τῆς ἀναγνώρισης μιᾶς «cultural citizenship», μιᾶς «πολυπολιτισμικῆς ἰθαγένειας» (KYMLICKA 1995; ΤΑΙΗΛΟΡ 2000) κ.ἄ.

Στὰ αἰτήματα αὐτὰ ἀντιτείνεται ὅτι ἔνα εὐνομούμενο φιλελεύθερο και δημοκρατικὸ κράτος ἐγγυᾶται τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα ὄλων τῶν πολιτῶν και ἐπομένως δὲν χρειάζεται νὰ ληφθεῖ ἰδιαίτερη πρόνοια για κα-

νένα (MILLER and WALZER 1995). Μάλιστα ὁ πολιτικός φιλόσοφος Brian Barry, ἕνας ἀπὸ τοὺς αὐστηρότερους ἐπικριτὲς τῆς πολυπολιτισμικότητας, ἀφιερώνει ἕνα ὁλόκληρο βιβλίο, γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ αἰτήματα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐντελῶς ἀσύμβατα μὲ τὶς ἀξίες μίας φιλελεύθερης δημοκρατικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ εἶναι καὶ προφανῆ φληναφήματα τῆς μετανεωτερικότητας. Βασίζονται στὴν ἐσφαλμένη ὑπόθεση ὅτι οἱ ἔθνοπολιτισμικὲς ὁμάδες διαφέρουν μεταξύ τους μόνον ὡς πρὸς τὰ πολιτισμικά τους γνωρίσματα (καὶ ὄχι λ.χ. καὶ ὡς πρὸς τὰ πολιτικά) καὶ διέπονται ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνη μωρία, ἐν ὀνόματι τῆς πολυπολιτισμικότητας νὰ ὑπεραμύνονται συχνὰ πράξεων κτηνωδίας (BARRY 2001).

Ἐνα δεῦτερο πρόβλημα τῆς πολυπολιτισμικότητας συνδέεται μὲ τὴν τάση της νὰ ὑπερτονίζει τὴν ἐξάρτηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν «ἔθνοκοινωνία» καταγωγῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἐθνοτική κουλτούρα. Ὑποθέτει δηλαδή ὅτι οἱ πολιτισμικὲς ἀξίες τῆς ἔθνοπολιτισμικῆς κοινότητας διαποτίζουν ὅλες τὶς ἐπιδιώξεις, ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, ὅλα τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ ὁλόκληρη τὴν συμπεριφορὰ τῶν μελῶν της. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ παραθεωρεῖ τόσον τὸ γεγονός τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι μόνον δημιούργημα, ἀλλὰ καὶ δημιουργὸς τοῦ πολιτισμοῦ του, ὅσον καὶ τὴν πραγματικότητα ὅτι εἰδικῶς στὶς κοινότητες τῶν μεταναστῶν καὶ προσφύγων μπορεῖ συχνὰ νὰ συναντήσῃ κανεὶς ἄτομα ποὺ ἐπέλεξαν νὰ μεταναστεύσουν ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἀποδεσμευθοῦν ἀπὸ τὶς πιέσεις καὶ τοὺς περιορισμοὺς τῆς ἐθνικῆς κουλτούρας τους.

Ἐνα τρίτο πρόβλημα συνδέεται μὲ τὴν αὐθεντικότητα τῆς πολιτικῆς ἐκπροσώπησης τῶν ἔθνοπολιτισμικῶν ὁμάδων. Ὑπάρχει πάντοτε ὁ κίνδυνος νὰ ἐπικρατήσουν πάσης φύσεως ἐσωτερικοὶ ἡγεμονίσκοι καὶ νὰ ἐκφυλισθεῖ τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ σύστημα σὲ ἕνα πελαταιακὸ σύστημα πολλαπλῶν ἐξαρτήσεων.

Ὁ συνήθης περιορισμὸς τῆς προσοχῆς στὰ καθαρῶς πολιτισμικά θέματα μπορεῖ ἠθελημένως ἢ ἀθελήτως νὰ ἐγκλωβίσει τὸ βλέμμα σὲ μίαν ἐπιπόλαιη ἀντίληψη «πολιτισμικῆς πολυχρωμίας» καὶ νὰ τὸ ἀπομακρύνει ἀπὸ ἄλλα σημαντικὰ κοινωνικά καὶ πολιτικά προβλήματα, τῆς ἐθνοτικῆς ὁμάδας, ὅπως π.χ. θέματα ρατσισμοῦ, ἀπασχόλησης, ἰσότητος τῶν φύλων ἢ ἀπόδοσης τῆς δικαιοσύνης.

Ἡ πολυπολιτισμικότητα καλλιεργεῖ μίαν ἐσφαλμένη ἀντίληψη περὶ τοῦ πολιτισμοῦ ὡς ἐνὸς στατικῶν μεγέθους, παγιωμένου, ἀπολιθωμένου, μὴ περαιτέρω ἐξελισσομένου καὶ κατὰ κάποιον τρόπον σφαιρικοῦ, δη-

λαδή με ελάχιστα κοινά σημεία έπαφής με άλλους πολιτισμούς και με τον περιγυρό του. Παραθεωρείται εδώ ό δυναμικός χαρακτήρας του πολιτισμού, ή συνεχής εξέλιξή του, ή ικανότητά του να προσλαμβάνει στοιχεία από άλλους πολιτισμούς, να τα μετασχηματίζει και να τα άφομοιώνει, όπως και το γεγονός ότι ειδικότερα ή δεύτερη και ή τρίτη γενεά μεταναστών έχει την τάση να δημιουργεί μία δική της πολιτισμική σύνθεση, πού έχει μεν στοιχεία, αλλά δέν ταυτίζεται ούτε με τον πολιτισμό της χώρας καταγωγής των γονέων της ούτε με τον πολιτισμό της φιλοξενούσας χώρας.

Η πολυπολιτισμικότητα συμπεριφέρεται προς τις έθνοπολιτισμικές ομάδες σαν να άνηκαν σε μία προστατευόμενη βιοποικιλία, άπειλούμενη με άφανισμό, χωρίς συγχρόνως να μπορεί να διατυπώσει μία εύλογη άπάντηση στο έρώτημα, γιατί θα πρέπει οί κοινότητες των μεταναστών να διαιωνίζονται ως ξένα σώματα σε μία κοινωνία πού επέλεξαν να έγκατασταθοϋν μονίμως. Ύποτιμά το ζωτικό ενδιαφέρον των μεταναστών να συμμετάσχουν το συντομότερο δυνατό στα άγαθα του δυτικού πολιτισμού και να προσφέρουν μία καλύτερη προοπτική ζωής στα παιδιά τους με την μόρφωση και την ένταξή τους στην κοινωνία ύποδοχής.

Η προώθηση της άρχής της πολιτισμικής «διαφοράς» και ή άναγνώριση του δικαιώματος εξαίρεσης από τον γενικό κανόνα, όπως π.χ. το δικαίωμα άποχής των κοριτσιών των μουσουλμάνων από το μάθημα της γυμναστικής ή άκόμη και από τη φοίτηση στο σχολείο, οδηγεί στην δημιουργία των λεγομένων «παράλληλων κοινωνιών», οί όποίες στις μεγαλουπόλεις γκετοποιοϋνται σε ξεχωριστές γειτονίες και σε πρώτη φάση δέν έχουν καμία έπαφή και έπικοινωνία μεταξύ τους και με την κοινωνία ύποδοχής. Ένισχύεται ένα είδος «πολιτισμικού έθνικισμού» και προκύπτει πράγματι ένα «μωσαϊκό», αλλά χωρίς συνεκτικό ύλικό, πού να συγκρατεί τις ψηφίδες. Αντίθετα αναπτύσσονται σϋν τω χρόνω σχέσεις ανταγωνιστικές, στην προσπάθεια των ομάδων να διεκδικήσει ή καθεμιά για τον έαυτόν της περισσότερα προνόμια και περισσότερους πόρους από το Κράτος. Το τελικό άποτέλεσμα δέν είναι βεβαίως ή κοινωνική ένταξη, αλλά ή παγίωση της έτερότητας και ή έπιμήκυνση του χρόνου παραμονής των άλλοδαπών στο κοινωνικό περιθώριο.

Είναι πολύ ενδιαφέρουσα ή διαπίστωση του Ίνδικής καταγωγής νευροβιολόγου, έπιστημολόγου, και πολιτικού έπιστήμονος Kenan Malik, ό όποιος μεγάλωσε και σπούδασε στην Άγγλία και μελετά ιδιαιτέρως τα

θέματα τοῦ φυλετισμοῦ: Σὲ μερικές πόλεις τῆς Ἀγγλίας, γράφει, «ἡ πολυπολιτισμικότητα συνέβαλε πολὺ περισσότερο, ἀπὸ ὅ,τι παλαιότερα ὀρατισμοί, στὸ νὰ διαχωρισθοῦν καὶ νὰ ἀπομονωθοῦν οἱ ἄλλοδαποὶ μεταξὺ τους καὶ μὲ τὴν ἐθνικὴ κοινωνία. Βεβαίως ὁ ρατισμὸς εἶχε ἐπιφέρει βαθεῖς διχασμοὺς στὶς πόλεις αὐτές. Συγχρόνως ὁμως βοήθησε καὶ στὸ νὰ ὀργανωθοῦν ἀγῶνες ἐναντίον τῶν φυλετικῶν διακρίσεων, ποὺ εἶχαν ὡς ἀντίκτυπο τὴν γεφύρωση τῶν ἐθνοτικῶν, φυλετικῶν καὶ πολιτισμικῶν διαιρέσεων. Ἀντίθετα ἡ πολυπολιτισμικότητα, δὲν παγίωσε μόνο τις διαιρέσεις ποὺ εἶχε προκαλέσει στὸ παρελθὸν ὁ ρατισμὸς, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἐνθαρρύνει τὸν κόσμο νὰ διεκδικεῖ καὶ νὰ διατρανώνει τὴν πολιτισμικὴ του διαφορικότητα, δυσκόλεψε κατὰ πολὺ τὴν διαπολιτισμικὴ ἐπικοινωνία καὶ συνεργασία» (MALIK 2001).

Οἱ ὁπαδοὶ τῆς πολυπολιτισμικότητας κατηγοροῦνται ὅτι δὲν κάνουν τὴν πρέπουσα θεωρητικὴ διάκριση ἀνάμεσα στὶς ἐθνικὲς μειονότητες καὶ τὶς ὁμάδες τῶν μεταναστῶν καὶ προσφύγων. Θὰ πρέπει ὁμως νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι καὶ ἀνάμεσα στοὺς ὁπαδοὺς τῆς πολυπολιτισμικότητος ὑπάρχουν θεωρητικοί, ὅπως οἱ Glazer, Walzer, Kymlicka καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ὑποστηρίζουν ὅτι θὰ πρέπει νὰ γίνεταί σαφὴς διάκριση μεταξὺ ἐθνικῶν μειονοτήτων καὶ μεταναστῶν καὶ ὅτι τὰ πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρίζονται μόνον στὶς ἐθνικὲς μειονότητες. Ἡ ἐγκατάσταση τῶν μεταναστῶν σὲ κάποια ξένη χώρα συνιστᾷ πράξη προσωπικῆς τους ἐπιλογῆς, καὶ αὐτὸ συνεπάγεται τὴν ὑποχρέωση νὰ μάθουν τὴν γλῶσσα καὶ νὰ προσαρμοσθοῦν στὸν πολιτισμὸ καὶ τὶς βασικὲς ἀξίες τῆς χώρας ποὺ ἐπιλέγουν. Κατὰ τὸν Glazer, δὲν ἔχουν κανένα δικαίωμα νὰ ἐγείρουν ἀξιώσεις γιὰ τὴν χρησιμοποίησι τῆς γλώσσας τους στὸν δημόσιο βίον· καὶ ἂν κάποια στιγμή λυπηθοῦν γιὰ τὸ ὅτι τὰ παιδιὰ τους δὲν μαθαίνουν τὴν γλῶσσα τους, θὰ πρέπει νὰ ἀναλογισθοῦν ὅτι ἡ μετανάστευση «ἦταν μία προσωπικὴ τους ἐπιλογή, καὶ ὄχι μιὰ ἐπιλογή ποὺ τοὺς ἐπεβλήθη» (GLAZER 1983). Ἐδῶ βεβαίως ὁ Glazer παρασιωπᾷ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπὸ τις σημερινὲς συνθήκες παραγωγῆς καὶ μετὰ τὸ κοινωνικὸ, οἰκονομικὸ καὶ πολιτικὸ χάος ποὺ δημιουργήθηκε μὲ τὴν κατάρρευση τῶν σοσιαλιστικῶν καθεστώτων καὶ τὶς πολεμικὲς συρράξεις στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πλανῆτη μας, σχεδὸν κάθε μετανάστευση ἔχει καὶ στοιχεῖα ἐξαναγκασμοῦ.

Ἐνα ἄλλο βασικὸ πρόβλημα συνιστᾷ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πολυπολιτισμικότητα δὲν εἶναι πολυπολιτισμικὴ! Τί σημαίνει αὐτό; Σημαίνει ὅτι οἱ

διάφορες πολυπολιτισμικές ομάδες διεκδικοῦν γιὰ τὸν ἑαυτὸν τους ὄχι ἀπλῶς τὸ δικαίωμα ἀναγνώρισης τῆς διαφορᾶς τους, ἀλλὰ καὶ ἀναγνώριση τῆς μοναδικότητος τῆς ἀλήθειάς τους. Ἀντιθέτως ἐπιδεικνύουν ἀπροθυμία νὰ ἀναγνωρίσουν ὡς ἰσάξιους ἀκόμη καὶ τοὺς πολίτες τῆς χώρας ποὺ τοὺς φιλοξενεῖ. Ἰδίως οἱ ἐθνοπολιτισμικές ομάδες ποὺ εἶναι συγχρόνως καὶ θρησκευτικές, διαπνέονται ἀπὸ ἓνα ἱεραποστολικὸ ζῆλο, στοχεύουν στὴν παγκόσμια ἐπικράτηση καὶ στιγματίζουν ὅλους τοὺς ἄλλους ὡς ἀνάξιους. Στὸ περιοδικὸ Nidaul Islam, ποὺ ἐκδίδει ἡ Ἰσλαμικὴ Κίνηση Νεότητος, προειδοποιοῦνται οἱ νέοι τοῦ Ἰσλάμ νὰ περιορίζουν στὸ ἐλάχιστο δυνατὸ τὶς ἐπαφές τους μὲ Μῆ-Μουσουλμάνους, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν μόλυνση. Τὸ Ἰσλάμ, γραφεῖ τὸ περιοδικὸ εἶναι σὰν ἓνα «φρέσκο, διαυγές, καὶ πηγαῖο νερό». Ἀντίθετα τὸ Kuffar, δηλαδὴ ὅ,τι δὲν ἀνήκει στὸ Ἰσλάμ, μοιάζει μὲ τὸ «νερὸ ποὺ ἀντλήθηκε ἀπὸ τὸν πάτο τῶν ἀστικῶν ὑπονόμων». Καὶ συνεχίζει: Τὸ Κοράνιο ἀπαγορεύει στενές φιλίες μὲ τοὺς Μῆ Μουσουλμάνους. Ἀντλήψεις σὰν αὐτὲς δὲν ἐπιτρέπεται βεβαίως νὰ γενικεύονται, ἐπιβάλλεται ὅμως νὰ ἐρμηνεύονται.

Καὶ μία τελευταία κριτικὴ παρατήρηση: Ὁ πολιτισμὸς εἶναι πρωτίστως ἓνα σύστημα ἀξιών, μὲ τὸ ὁποῖο νοηματοδοτεῖται καὶ ἀξιολογεῖται ἡ σπουδαιότητα κάθε πράξης ἢ παράλειψής μας, ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν τροφῶν ποὺ λαμβάνουμε καὶ τὸν τρόπο ποὺ ντυνόμαστε ἢ ποὺ χαιρετᾶμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, μέχρι τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴν ζωὴ, γιὰ τὸν κόσμον, γιὰ τὴν γλῶσσα ποὺ μιλοῦμε, γιὰ τὴν θρησκεία ποὺ πιστεύουμε, γιὰ τὴν γυναίκα, γιὰ τὴν οἰκογένεια, γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, γιὰ τὴν παιδεία, γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση, τὴν ἐπαγγελματικὴ ἠθικὴ, τὴν καριέρα, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ τὰ καθήκοντα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις μας ὡς γειτόνων, ὡς συναδέλφων ἢ ὡς πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν στάση μας ἔναντι τῶν ξένων. Αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, διότι τὰ τυχόν προβλήματα ἀπὸ τὴν πολιτισμικὴ διαφορὰ, οἱ ἐντάσεις καὶ οἱ συγκρούσεις, δὲν λαμβάνουν χώρα σὲ κάποιο ἀφηρημένον θεωρητικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ στὶς μικρὲς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς. Μέχρι ποῖο βαθμὸ μπορεῖ νὰ φτάσουν οἱ ἀνοχές καὶ οἱ καταφάσεις μᾶς κοινωνίας γιὰ διαφορετικὴ ρύθμιση καὶ ἀξιολόγηση ὄλων αὐτῶν τῶν νοηματοδοτήσεων καὶ συμπεριφορῶν; Γιὰ νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ μερικὰ πολὺ ἀπλὰ θέματα:

- ποιά στάση μπορεῖ νὰ λάβει μία σύγχρονη δυτικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία ἀπέναντι στὴν πολυγαμία, στὸ μουσουλμανικοῦ τύπου

διαζύγιο, στή θέση τῆς γυναίκα, ἢ στὸν ὑποχρεωτικό γάμο, μάλιστα δὲ σὲ μικρὴ ἡλικία ἢ δι' ἀντιπροσώπου;

- μπορεῖ νὰ θεσπίσει στὰ δικαστήρια τὴν πρακτικὴ ἀπόδοση τοῦ ὄρκου ὄχι μόνον στὸ Κοράνιο, ἀλλὰ καὶ στὴν Bhagavad Gita γιὰ τοὺς Ἰνδοῦιστές ἢ στὸν Guru Granth Sahib γιὰ τοὺς Sikhs;
- πῶς θὰ ρυθμίσει στὰ δημόσια καταστήματα, τὰ νοσοκομεῖα, τὶς καντίνες τῶν σχολείων, τὶς φυλακὲς, τὴν διάθεση τροφίμων, ποὺ νὰ ἀνταποκρίνονται στὶς τελετουργικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ halal γιὰ τοὺς μουσουλμάνους καὶ τοῦ kosher γιὰ τοὺς Ἑβραίους;

Αὐτὰ τὰ πολὺ καθημερινά, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ πολὺ σημαντικά, συμβολικά καὶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἀκόμη καὶ «ἰερά» γιὰ τὴν ζωὴ ὀρισμένων πολιτισμικῶν ὁμάδων, εὐκόλα μποροῦν νὰ μεταβληθοῦν σὲ ἐστῖες συγκρούσεων, ἐνῶ ἡ παραθεώρησή τους μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ καὶ νὰ βιωθεῖ ὡς ρατσισμὸς καὶ ὡς στέρηση δικαιωμάτων. Χρειάζεται μεγάλη προετοιμασία τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας γιὰ νὰ τύχουν τοῦ λεπτοῦ χειρισμοῦ ποὺ ἀπαιτοῦν. Αὐτὸ ὅμως σημαίνει ὅτι ἡ πολυπολιτισμικότητα, ὅποια στάση καὶ ἂν πάρει κανεὶς ἀπέναντί της, θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ, δὲν εἶναι ἀφορμὴ πανηγυρισμῶν, ἀλλὰ μία πολὺ δύσκολη καὶ γιὰ ὅλους ἐπίπονη ὑπόθεση καὶ μία πρόκληση καὶ πρόσκληση γιὰ ἀναστοχασμό.

3. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Δὲν εἶναι δυνατὸν στὰ πλαίσια τῆς Εἰσήγησης αὐτῆς νὰ ἐπεκταθοῦμε περισσότερο καὶ νὰ ἐξαντλήσουμε τὸ θέμα τῆς πολυπολιτισμικότητας. Θὰ ἦταν ὅμως παράλειψη νὰ μὴν ἀναφερθοῦμε στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ὅλη πολιτικὴ καὶ θεωρητικὴ συζήτηση ἔχει λάβει μία τελείως διαφορετικὴ τροπὴ μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 11 Σεπτεμβρίου στὴ Νέα Ὑόρκη καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα στὴν Μαδρίτη, στὸ Ἄμστερνταμ, στὸ Λονδίνο, καὶ πολὺ πρόσφατα στὴν Γαλλία καὶ στὸ Βερολῖνο. Ἡ σύνδεση τῶν φαινομένων αὐτῶν μὲ μετανάστες δεύτερης γενεᾶς καὶ μάλιστα σὲ χῶρες ποὺ ἔχουν ἐφαρμοσθεῖ ὅλα τὰ δυνατὰ μοντέλα κοινωνικῆς ἔνταξης, ἀπὸ τὸ ἀφομοιωτικὸ μοντέλο στὴν Γαλλία μέχρι τὸ πλέον προχωρημένο πολυπολιτισμικὸ στὴν Ὁλλανδία καὶ τὸ Ἠνωμένο Βασίλειο, περιπλέκουν ἀκόμη περισσότερο τὰ πράγματα καὶ δημιουργοῦν τόσον τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν ὅσον καὶ στὶς Κυβερνήσεις ἀβεβαιότητα, ἀμηχανία. Οἱ

ἀμφιταλαντεύσεις τῶν Κυβερνήσεων καὶ ἡ σπασμωδικὴ ἀπόφαση τῶν χθεσινῶν ἔνθερων ὑποστηρικτῶν τῆς πολυπολιτισμικότητας νὰ στραφοῦν σὲ ἐξίσου ἀναποτελεσματικὰ ἀφομοιωτικὰ μοντέλα, ὅπως συμβαίνει σήμερα στὶς περισσότερες δυτικὲς χώρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὶς Κάτω Χῶρες, πρέπει νὰ μᾶς ἀνησυχεῖ, ἂν μὴ τί ἄλλο γιὰ τὸ γεγονός ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο δημιουργεῖται τὸ αἶσθημα ὅτι τὰ ἐκάστοτε λαμβανόμενα μέτρα καὶ οἱ ἀκολουθούμενες πολιτικὲς δὲν εἶναι προϊόντα ἐνδελεχοῦς μελέτης τῶν θεμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον δείγματα ἀποσπασματικῆς κάποτε δὲ καὶ ἐπιφανειακῆς ἀντιμετώπισης τῆς ἐπικαιρότητας. Τὰ ζητήματα ὅμως τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς διαφορᾶς, τῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας, εἶναι κρίσιμα γιὰ τὴν καθημερινότητα, γιὰ τὴν εἰρηνικὴ διαβίωση, γιὰ τὴν ἀσφάλεια, γιὰ τὴν εὐτυχία, καὶ γιὰ τὴν συνοχὴ τῆς κοινωνίας. Ὁ ἀτυχῆς χειρισμὸς τῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας καὶ τῆς πολιτισμικῆς διαφορᾶς εἶναι ἐπιξήμιος καὶ γιὰ τὶς ἐθνολογισμικὲς ὁμάδες, τὶς ὁποῖες τὰ λαμβανόμενα μέτρα ὑποτίθεται ὅτι ἀποσκοποῦν νὰ προστατεύσουν, καὶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ κοινωνία, κάποτε δὲ καὶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀκεραιότητα.

Τὸ δημογραφικὸ πρόβλημα, ἡ γήρανση τῆς κοινωνίας, τὸ ἐλλειμματικὸ κοινωνικὸ κράτος, ἡ ἀλλαγὴ νοοτροπίας καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ ἐργασιακοῦ ἤθους τῶν Ἑλλήνων, μαζί μὲ τὴν παγκοσμιοποίηση καὶ τὴν χαοτικὴ καὶ ἀβέβαιη πολιτικὴ, κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάσταση στὴν εὐρύτερη γειτονία μας, ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ μετανάστευση πρὸς τὴν χώρα μας δὲν πρόκειται νὰ μειωθεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ θὰ αὐξηθεῖ. Ἡ πολιτισμικὴ πολυφωνία καὶ πολυχρωμία θὰ ἀποτελεῖ πλέον ἀναπόσπαστο μέρος καὶ συγκροτητικὸ στοιχεῖο τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας. Μιὰ σωστὴ πολιτικὴ ἔνταξης τῶν ἀλλοδαπῶν στὸν κοινωνικὸ καὶ πολιτισμικὸ ἴστό, πού δὲν θὰ ὑποχρεώνει βεβαίως τοὺς ἀλλοδαποὺς σὲ πολιτισμικὴ ἀλλοτρίωση, ἀλλὰ συγχρόνως δὲν θὰ ὑποθάλλει καὶ τὸν μετανεωτερικὸ ἀπόλυτο σχετικισμὸ τῶν ἀξιών, ἀλλὰ θὰ διασφαλίζει τὴν καθολικὴ συμμόρφωση ὅλων ὅσοι ζοῦν στὸν τόπον αὐτόν, αὐτοχθόνων καὶ ἀλλοχθόνων, στὶς θεμελιώδεις ἀξίες καὶ τὰ θεμελιώδη δικαιώματα, ἐπάνω στὰ ὁποῖα οἰκοδομεῖται ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, μπορεῖ νὰ ἀποτρέψει ἐνδεχόμενα κοινωνικῶν ταραχῶν καὶ νὰ μετατρέψει τὴν μετανάστευση σὲ πραγματικὴ εὐεργεσία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ANDERSON, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New Left Books.
- Anonymous (2002). One-drop rule a part of racial past. *The Standard-Times*: A12.
- BARRY, B. (2001). *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge, Polity.
- BRION DAVIS, D. (2006). *Inhuman Bondage: The Rise and Fall of Slavery in the New World*. New York, Oxford University Press.
- DRIEDGER, L. (1996). *Multi-Ethnic Canada: Identities and Inequalities*. Toronto, Oxford University Press, USA.
- FRIDERES, J. S. (2001). *Aboriginal Peoples in Canada: Conflicts*. Prentice-Hall, Canada, Scarborough.
- FRIEDMAN, J. (1994). *Cultural Identity and Global Process*. London, Sage.
- FUKUDA-PARR, S. (2004). Human Development Report 2004. Cultural liberty in today's diverse world. *Human Development Reports*. C. MURPHY a. B. ROSS-LARSON. New York, United Nations Development Programme (UNDP).
- GEISSLER, R. (2003). "Multikulturalismus in Kanada - Modell für Deutschland?" *Aus Politik und Zeitgeschichte B 26*: 19-25.
- GITLIN, T. (1995). *The Twilight of Common Dreams: Wracked by Culture Wars*. New York, Holt.
- GLAZER, N. (1983). *Ethnic Dilemmas: 1964-1982*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- HARRISON, L. E. and S. P. HUNTINGTON, Eds. (2001). *Culture Matters: How Values Shape Human Process*. New York, Basic Books.
- HUNTINGTON, S. P. (1998). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London, Simon and Schuster Ltd.
- HUNTINGTON, S. P. (2004). *Who Are We? America's Great Debate*. London, Simon and Schuster Ltd.
- JENKINS, R. and A. LESTER, Eds. (1970). *Essays and Speeches*. London, Collins.
- KEATING, M. (1997). Canada and Quebec: two nationalisms in the global age. In: M. GUIBERNAU and J. REX. *The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Cambridge, Polity Press. 1: 170-186.
- KYMLICKA, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford, Clarendon Press.
- MALIK, k. (2001) The trouble with multiculturalism: Official multicultural policies have been even more divisive than old-fashioned racism. *spiked*

- politics* Volume, DOI: 18, December 2001. (www.spiked-online.com)
- MILLER, D. and M. WALZER, Eds. (1995). *Pluralism, Justice and Equality*. New York/Oxford, Oxford University Press.
- MOORE-GILBERT, B. (1997). *Postcolonial Theory. Contexts, practices, politics*. London/New York, Routledge.
- RAY, A. (1996). *I Have Lived Here Since the World Began. An Illustrated History of Canada's Native People*. Toronto, On, Lester Publishing Ltd. and Key Porter Books.
- RECKWITZ, A. (2001). "Multikulturalismustheorien und der Kulturbegriff: Vom Homogenitätsmodell zum Modell kultureller Interferenzen." *Berliner Journal für Soziologie* 11(2): 179-200.
- REED, R. (1996). *Active Faith: How Christians Are Changing the Soul of American Politics*. New York, Free Press.
- REX, J. (1997). The concept of a multicultural society. In: M. GUIBERNAU and J. REX. *The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Cambridge/Malden Mass., Polity/Blackwell. 1: 205-220.
- ROBERTSON, R. (1992). *Globalization. Social Theory and Global Culture*. London, Sage.
- SEMPRINI, A. (2000). *Le multiculturalisme*. Paris, Presses Universitaires de France.
- TIRYAKIAN, E. A. (2003). "Assessing Multiculturalism Theoretically: E Pluribus Unum, Sic et Non." *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)* 5(1): 20-39.
- TODD, E. (1994). *Le Destin des Immigrés*. Paris, Seuil.
- TOURAINÉ, A. (2005). *Un nouveau paradigme: Pour comprendre le monde d'aujourd'hui*. Paris, Fayard.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. Δ. (1998). *Λεξικό της Νέας Έλληνικής Γλώσσας. Με Σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας.
- ΠΑΠΟΥΛΙΑ, Β. Δ. (2002). *Άπό τόν Άρχαίο στόν Νεότερο Πολυμερισμό. Τόμος Α΄. Άρχαία Φύλα - Βυζαντινή Οίκουμένη*. Αθήνα, Έκδόσεις Βάνιας.
- ΤΑΙΗΛΟΡ, Τ. (2000). *Πολυπολιτισμικότητα. Έξετάζοντας την πολιτική της αναγνώρισης*. Αθήνα, Πόλις.
- ΧΑΝΤΙΝΓΚΤΟΝ, Σ. Π. (1998). *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ό Άνασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης*. Αθήνα, Terzo Books.